

Midus baltų visuomenėje: nuo bitininkų iki diduomenės

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Nors midaus gaminimo ir vaišinimosi midumi gyvoji tradicija Lietuvoje ir Latvijoje per pastaruosius šimtmečius sunyko, tačiau jos pėdsakų galima rasti istorijos, etnografijos ir tautosakos šaltiniuose. Ji ryškiausiai matyti dviem atvejais – diduomenės puotose XV–XVI a. ir bitininkų pokyliuose bičkopio metu, užfiksuotuose XIX–XX amžiuje. Atlikta analizė leidžia kelti prielaidą, kad midaus pokyliai skirtinguose socialiniuose sluoksniuose yra kilę iš bičiulių bendrijų, būdingų baltų visuomenei gentiniu laikotarpiu, o jų socialinį modelį (bičiuliškus ryšius ir midaus puotas) galėjo pasitelkti XII a. baltų gentyse iškilęs politinis elitas.

RAKTAŽODŽIAI: midus, bitininkystė, bičiulystė, santuoka, medžioklė, kariauna, baltų diduomenė.

Midaus gėrimo papročiai su juos gaubiančiomis socialinėmis ir religinėmis reikšmėmis jau seniai nugrimzdo į praeitį, tepalikę prisiminimus istorijos ir etnografijos šaltiniuose. Midaus gaminimo ir vaišinimosi juo tradicija nei Lietuvoje, nei Latvijoje neišgyveno iki mūsų laikų, nors vieną kitą užuominą apie midaus gaminimą ir gėrimą etnografams dar pavyko užfiksuoti XIX–XX amžiuje. Nuo XV a. Lietuvoje midus varžėsi su vynu – šis importinis gėrimas, tapęs aukštos socialinės padėties ženklu, XVI a. viduryje–XVII a. pradžioje išstūmė midų iš diduomenės pokylių. Tarp valstiečių midus irgi nebuvo gausiai vartojamas – dėl brangumo jį buvo sunku įpirkti žemesnio luomo žmonėms (Laužikas 2014: 163), o patys pasidaryti midaus galėjo tik bitininkai. Vis dėlto midus paliko pėdsakus tautosakoje ir istoriniuose dokumentuose, o transformuotu pavidalu – kaip spiritinis medaus gėrimas (*mieštinė arielka, krupnikas*) – iki XX a. pirmosios pusės dar buvo valstiečių pasitiekiamas ant šventinio stalo.

Straipsnyje bus nagrinėjami midaus gėrimo pėdsakai diduomenės gyvenime ir bitininkų (bičiulių) bendruomenėje. Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip midaus gėrimas buvo naudojamas bendruomeniniams ryšiams kurti, kaip tai pasireiškė skirtinguose socialiniuose sluoksniuose ir kokie poslinkiai vyko istorijos būvyje. Kadangi pagrindinio midaus ingrediento – medaus išteklių atsiremia į bitininkystę

ir bitininkų veiklą, daugiausia dėmesio bus skiriama bitininkų gyvenimo būdui ir bičiulių bendruomeniniams ryšiams bei pokyliams aprašyti. Nebus nagrinėjami midaus gėrimo papročiai šeimos apeigose (per krikštynas, vestuves, laidotuves), – tam reikalinga atskira studija.

Straipsnyje bus remiamasi etnologų, mitologų ir istorikų darbais, skirtais bičių, bitininkystės, bičiulystės ir midaus problematikai nagrinėti (Piškinaite–Kazlauskienė 1995; Greimas 1990: 257–290; Petrulis 1970, 1971; Dumpe 2001: 106–112; Astrauskas 2008: 70–103; Laužikas 2014: 161–163; Samalavičius 2011: 66–69; Saviščevas 2012). Vis dėlto midaus gaminimo ir vartojimo socialiniai kontekstai iki šiol yra labai mažai tirti, todėl šituo straipsniu tikiuosi prisidėti prie negausių šios tematikos darbų, atkreipdama dėmesį į midaus vartojimą skirtinguose socialiniuose sluoksniuose ir iškeldama prielaidą apie bendras midaus pokylių šaknis priešistorėje.

1. MIDUS IR DIDUOMENĖ

Midaus gėrimas yra Lietuvos valdovų įvaizdžio stereotipas, atėjęs iš istorinių šaltinių, o vėliau persikėlęs ir į grožinę literatūrą. *Bychovco kronika*, aprašydama 1429 metų Lucko suvažiavimą, kuriame didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas dosniai vaišino Europos valdovus, pasakoja, kad kiekvieną dieną buvo išgeriama „700 statinių midaus, neskaitant muskatelio, ir vynu, ir malvazijos, ir kitų įvairiausių gėrimų“ (*među sychenoho sem sot boczok, okrom muszkatel y win y małmazey, u innych pitey rozmaitych* ПСРЛ 32: 152). 1377 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas, stengdamasis sulaikyti kryžiuočius nuo Vilniaus puolimo ir sudaryti paliaubas, vaišino Ordino maršalą ir Kacnelbogeno grafus midumi (Marburgietis 1999: 156–157). Istoriniai šaltiniai liudija, kad midus gertas Kazimiero Jogailaičio dvare Maskvos pasiuntinių apsilankymo metu (*pro medone tune quando nuncii de Moskwa erant in prandio*), o karalienės įvesdinimo į bažnyčią po gimdymo proga buvo nupirktos dvi statinės vyno ir midaus (Rowell 2005: 35). Midus vis dar buvo plačiai vartojamas Žygimanto Augusto rūmuose, nors nuo XVI a. vis labiau jį ėmė išstumti užsieniniai vynai. Krokuvos kanauninko Stanislovo Gurskio 1544 m. iš Lietuvos rašytame laiške nurodoma, kad valdovo dvare kas savaitę išgeriama 30 statinių alaus ir 30 statinių midaus (Samalavičius 2011: 180). Paties Žygimanto Augusto laiške Lietuvos seniūnams skųstasi, kad į valdovo dvarą laiku neatgabenama midaus – „pas mus geriama, o jūs laiku nepristatote“ (Astrauskas 2008: 73). XVI–XVII a. midų dar vartojo ir didikai. Jonas Lasickis rašė, kad Žemaitijoje kilmingieji geria iš tauro ragų ir apdovanoja su jais kartu geriančiuosius ąsočiu midaus (BRMŠ 2: 591). Tai buvo prestižinis valdovų ir didikų gėrimas; anot Antano Astrausko, „midus buvo svarbus argumentas Lietuvos valdovų diplomatijoje, karyboje <...>, šimtai puotose išgeriamų statinių rodė jų galią ir turumą“ (ten pat).

Dėl svarbaus socialinio ir politinio vaidmens diduomenės gyvenime midus pateko ir į legendinę tradiciją. Išliko XVI a. pasakojimas apie prūsų bei lietuvių diduomenės kilmę. Tai Renesanso epochos istorikų (E. Stellos, S. Grunau, L. Davido ir kt.) pateikti pasakojimai apie pirmąjį Prūsijos karalių Videvutį, kuris, atvykęs iš Kimbrijos (Gotlando), įsteigė Prūsijoje karalystę su darniai sudalyta visuomene, o greta to išrado midų ir inicijavo viešas midaus puotas. Po Videvučio mirties jo sūnūs pasidalijo Prūsijos žemes, o vyriausias sūnus Litalanas įsteigė Lietuvos valstybę. Legenda nupasakoja prūsų ir lietuvių didikų nevietinę kilmę ir sieja juos su gotais, alanais arba heruliais, nelygu, kokiame rašytiniame šaltinyje ji pateikta. Šiuo požiūriu pasakojimas priklauso sarmatiškųjų XV–XVI a. pasakojimų bangai (Vasiliauskas 2001: 22). Pasak Valdemaro Šimėno, legendos apie Videvutį klausimas „jau beveik pusę tūkstantmečio nepalieka ramybės metraštininkų ir istorikų vaizduotės“, jį nagrinėja net kelios monografijos ir daugybė kritinių straipsnių (Šimėnas 1994: 18). Atidžiai ištyręs XVI a. kronikų šaltinius, istoriografiją ir naujus istorinius bei archeologinius duomenis, V. Šimėnas prieina prie išvados, kad legenda remiasi sakytine tradicija, o kronikininkų nupasakoti istoriniai įvykiai yra antikinių ir viduramžių autorių kompiliacija, prie kurios pridurtas legendinis pasakojimas apie Videvutį (ten pat: 56). Taigi į legendą galima žiūrėti kaip į prūsų ir lietuvių diduomenės kilmės mitą, kuris, nors ir pakliuvęs į Renesanso epochos žanrinius bei ideologinius rėmus, išlaiko mitui būdingą modelį ir reikšmingus mitinius vaizdinius.

Midaus klausimui ypač svarbios dvi legendos versijos: Erazmo Stellos *Apie Prūsijos senovę* (parašyta apie 1498–1510 m., išleista Bazelyje 1518 m.) ir dominikonų vienuolio Simono Grunau *Prūsijos kronika* (parašyta 1510–1529 m.). E. Stellos tekstą laikysiu pagrindiniu, o nuo jo besiskiriantį S. Grunau pasakojimą – papildančiu.

Pirmiausia reikia atidžiai įsiskaityti į tekstą. E. Stella pasakoja, kad atvykusiems alanams prūsai leidžia savo krašte taikiai apsigyventi, tačiau padaugėjus gyventojų ir pradėjus trūkti vietos prasideda vaidai, dėl kurių sušaukiamas susirinkimas ir Videvutis (*Viduutus*) pasiūlo išsirinkti karalių pagal bičių modelį:

„Jeigu jūs, prūsai, nebūtumėte kvailesni už savo bites, tai dėl tokių mažmožių, kurie verčia jus tarpusavy ginčytis, nekiltų jokio nesutarimo. Juk matote, kad jos turi savo karalių, kurio įsakymams paklūsta; o jis skirsto joms darbus, kiekvienai surasdamas tinkamą. Be to, baudžia nepaklusnias bei tingines, liepia joms skristi iš avilio. Jo raginamos, visos kimba į darbą ir jį padaro. Taigi ir jūs, kurie kasdien visa tai matote, pasekite jomis, išsirinkite sau karalių ir jo valiai pakluskite. Jis tesprendžia jūsų ginčus, keršija už nužudymus, tebaudžia už vagystes ir tesaugo nekaltumą. Jis vienintelis teturi galią ir teisę visiems be išimties įsakyti.“ Vaidevučio žodžiams visi triukšmingai pritarė [ir paklausė Vaidevutį]: „Tai gal būsi mūsų *Bioteras*?“ Jų kalba tai reiškia *bičių karalių*. Ir jis, prašymo neatmetęs, vienu balsu buvo pasveikintas kaip karalius (BRMŠ 2: 20–21; citatose kursyvu išskirta mano – D. V.).

Išrinktas karaliumi, Videvutis pradeda veikti pagal numatytą programą:

[K]ai tik karaliaus vardas atskyrė jį nuo prastuomenės, ėmė mėgdžioti bičių karalių. Taigi pirmiausia klaidžiojančiai tautai *nustatė nuolatinės ribas, t. y. uždarė ją kaip bičių spiečių*, kuris savo avilyje dirba savo darbus. Taip pat paskatino imtis žemdirbystės ir dirbti tai, ką leidžia gyvenamoji vieta, pavyzdžiui, *vieniems dirbti žemę*, sėti javus, sodinti medžius, o *kitiems prižiūrėti bites*. Taip pat dar kitus paskatino *auginti gyvulius*, vėl kitus – *žvejoti* (BRMŠ 2: 21).

Iš šio epizodo matyti, kaip *bičių modelis* transformuoja visuomenę: ji *susiejama su teritorija* („nustatė nuolatinės ribas, t. y. uždarė ją kaip bičių spiečių“), o žmonės *suskirstomi pagal specializacijas*, t. y. steigiami atskiri profesiniai sluoksniai: visų pirma – *žemdirbiai* ir *bitininkai*, o greta jų – gyvulių augintojai ir žvejai.

Negana to, Videvutis pasirūpina ir vidiniais bendruomenės ryšiais, – norėdamas susaistyti savo valdinius paklusnumu, o juos pačius tarp savęs – draugyste, karalius įsteigia viešas puotas ir išmoko gaminti midų:

O norėdamas pripratinti šią žiaurią tautą prie malonesnio gyvenimo, *įvedė dažnus viešus puotavimus*, kuriais tikėjosi suminkštinti kietas žmonių širdis. Ir nesuklydo. Per trumpą laiką *pasiekė tokio paklusnumo*, kad galėjo su jais daryti, ką tik norėjo. Liepė jiems būti nepaprastai vaišingiems, nes *tai labiausiai stiprina draugystę. Išmokė gaminti iš vandens ir medaus gėrimą*, kurį lotyniškai galima būtų vadinti „mulsum“ [midumi]. Tą gėrimą jis leido gerti viešose ir privačiose puotose (BRMŠ 2: 21).

E. Stellos pasakojime midus yra vienas iš darnios bičių bendruomenės elementų, kurie sudaro tobulą socialinę struktūrą:

- *bičių šeima* – tai visuomenė, padalyta į klases pagal darbus;
- *bičių karalius* – valdovas, atliekantis teisinės funkcijas (įsako, baudžia);
- *avilys* – bendruomenės teritorija;
- *medus* – midus (gėrimas, leidžiantis išlaikyti visuomenės tvarką ir draugystę).

Kadangi visuomenė vaizduojama kaip bičių šeima, midus mite įgyja simbolinę reikšmę. Tai ne šiaip skanus, svaiginantis, malonumą teikiantis puotų gėrimas, o *bičių medaus* produktas. Kadangi medus yra bičių maistas, midaus gėrimas simboliškai transformuoja bendruomenės narius į bites, kartu žmonėms suteikdamas ir bičių šeimos savybes, visų pirma bendruomeniškumą, suprantant tai ir kaip *draugiškumą*, ir kaip *pavaldumą*, ir kaip *susidalijimą į socialines grupes*.

Kiek kitokią prūsų kilmės legendos versiją pateikia *Prūsijos kronika*. Joje nepasakojama apie bičių šeimos modelį, tačiau vis dėlto pabrėžiama, kad, siekiant valdyti skirtingus visuomenės sluoksnius ir juos tarpusavyje suvienyti, lemiamas vaidmuo

tenka midui. Pasak S. Grunau, į Ulmigamijos (t. y. Prūsijos) žemę iš Kimbrijos atkeliavę naujakuriai „turėjo du vyriausiuosius, kuriuos laikė karaliais – Bruteni (*Bruteno*) ir Vaidevutį (*Vidowuto*)“ (BRMŠ 2: 91). Kolonistai, „pasinaudodami *jėga, gudrumu*, o kartais vietinių Ulmigamijos gyventojų *draugiškumu*, tapo jų ponais ir naudojosi jų paslaugomis“ (BRMŠ 2: 91). Kaip ir E. Stellos versijoje, kimbrai pradeda gaminti gėrimą iš medaus: „čia jie surado medų, iš kurio darydavosi gėrimą“ (BRMŠ 2: 91); „Vaidevutis čia rado medų, kurį virdavo su vandeniu ir gaudavo labai gardų gėrimą“ (BRMŠ 2: 94). S. Grunau pabrėžia, kad iki tol šio gėrimo jie nežinoję, o gėrę tik „išrūgas“¹. Tačiau, kitaip nei E. Stella, jis teigia, kad kimbrai save laiko aukštesniu visuomenės sluoksniu, kilmingaisiais (*edelinge*), ir midumi nesidalija su vietos gyventojais:

[T]as gėrimas paplito visur, ir brutėnai (*Brutteni*) jį beprotiškai gėrė. Ir taip jie visiškai pasidalijo į tuos, kurie buvo atsikraustę iš Kimbrijos, ir tuos, kuriuos buvo radę Brutėnijoje (*Bruttenia*). Dėl to kilo daug neramumų. Kimbrai norėjo vietinius padaryti savo tarnais, nes buvo įsitikinę esą kilmingesni. <...> vietiniai sukilo, sudegino kimbrų namus, sodybas ir apie šimtą moterų ir vaikų (BRMŠ 2: 94).

Prasidėjus vietinių žmonių sukilimui, atvykėlių valdovai, Videvutis ir Brutenis, norėdami taikos, nusprendžia suvienyti visuomenę, simboliškai pasidalydami midumi: atvykėliai įpareigojami „*duoti jiems* [Ulmigamijos gyventojams – *D. V.*] *išgerti midaus* ir atsidėkoti“ (BRMŠ 2: 94). Galutinei „vienybei“ pasiekti kai kurie vietiniai gyventojai yra priimami į kilmingųjų sluoksnį; tai padaroma tokiu būdu – „karalius nustatė tokią tvarką: kas greičiau ant savo žirgo atjos iki jo, tas ir bus kilmingas, ir visi skubėjo iš paskutiniųjų“. Taip „daugelis iš vietinių *tapo kilmingi*“ (BRMŠ 2: 94).

S. Grunau kronikoje midus yra siejamas su diduomene: atvykėliai, geriantys midų, yra diduomenė, o kai midaus duodama ir vietiniams žmonėms, atsiranda poreikis ir iš jų išrinkti „kilminguosius“. Kadangi jie buvo renkami tik iš raitelių, vadinasi, kilmingaisiais galėjo būti pripažinti tik aukštos padėties asmenys, t. y. turintys greitus ir gerus žirgus. Tai rodo, kad midumi buvo vaišinama ulmigamų karinė diduomenė; pokylio metu ji įteisinama kaip lygiavertė kimbrams, kurių

.....
1 Gali būti, kad *išrūgos* (pieno, taigi – gyvulių augintojų, gėrimas) pasakojime atsiranda iš sarmatiškųjų legendų tradicijos. Kadangi sulig E. Stellos ir S. Grunau panaudotu mitiniu pasakojimu midus yra vertingesnis gėrimas nei pienas, mite atsiranda tam tikrų netolygumų. Nors logiška būtų manyti, kad midus yra atvykėlių gėrimas, tačiau Videvutis ir Brutenis iki atvykimo į Prūsiją midaus nežino. Kita vertus, jo negeria ir vietiniai žmonės; dėl to midų tenka „išrasti“. S. Grunau ši neaiškumą bando panaikinti įsivesdamas trečiąją šalį – mozūrus: „Brutėnai (*Brutteni*) išmoko iš savo kaimynų daryti midų (anksčiau jie gerdavo tik pieną, išrūgas ir vandenį)“ (BRMŠ 2: 118). Vis dėlto faktas, kad atvykėliai midų išranda ir bičių modelį sugalvoja vietoje, yra pasakojimo kaip steigimo mito požymis.

visuomenė yra karinė. Paskelbtieji kilmingaisiais buvo priimti į karinę diduomenę, juos sutuokus su kimbrų kilmingųjų dukterimis ir išmokus karybos:

Jie imdavo kimbrų dukteris į žmonas ir kurį laiką buvo ramu. Šie kilmingieji pratinosi kautis ir jodinėti, kaip tai daro kitos tautos, ir jei jie anksčiau buvo paprasti žmonės, tai dabar tapo klasingi ir pilni visokių gudrybių (BRMŠ 2: 94).

Ilgainiui ulmigamai, kaip ir kimbrai, tampa „žiauriais kariais“ (BRMŠ 2: 91).

Kronikininko pasakojime prūsų visuomenė yra griežtai diferencijuota socialiniu požiūriu ir midus siejamas su karine diduomene, kurios tarpusavio santykiai palai-komi dalijimusi midumi. E. Stellos versijoje pasirinkta kitokia socialinė strategija: visuomenė skirstoma ne pagal socialinį statusą, bet pagal darbus (žemdirbiai, bitininkai, gyvulių augintojai, žvejai). Pasak autoriaus, Videvutis bičių šeimos modelį ir midaus puotas pasitelkė tautos darniam ir draugiškam sugyvenimui kurti, šią darną papildomai sustiprindamas religine tvarka – „iš sąjungininkų sudinų [sūduvių] tautos pasikvietė žynių“ (BRMŠ 2: 22). Jam viešpataujant nevyksta karas, nes „[š]iais ir kitais būdais sutvarkęs tautą bei sustiprinęs religiją, Vaidevutis valdė šią šalį išmintingai ir labai taikiai, neužpuldinėdamas gretimų tautų ir iš jų pusės nesulaukdamas jokių skriaudų“ (BRMŠ 2: 22).

Dviejose prūsų kilmės legendos versijose atsiskleidžia du skirtingi socialiniai modeliai: vienoje jų vyrauja ideališos, darnios visuomenės vaizdas, o kitoje iškeliamas karinis elitas. Midaus pokyliai kaip socialinių ryšių stiprinimo būdas gali būti pasitelkiami tiek tobuloje E. Stellos visuomenėje, tiek griežtai hierarchinėje S. Grunau, tačiau Stellos versija midų vaizduoja kaip visus visuomenės sluoksnius suvienijantį gėrimą (tarsi visų avilio bičių maistą), o Grunau midaus puotas rezervuoja karinei diduomenei.

Skirtingus socialinius modelius galime matyti ne tik Prūsijos legendinėje tradicijoje, bet ir Lietuvos visuomenės gyvenime. Vaišinimasis midumi valdovo dvare atstovauja S. Grunau modeliui. Tačiau, kaip rodo etnografiniai šaltiniai, midų gėrė ir paprasti bitininkai (žr. 2.4 sk.), tad akivaizdu, jog kadaise midaus pokyliai nebuvo vien diduomenės privilegija. Norint suprasti, koks yra ryšys tarp skirtingoje socialinėje aplinkoje vykusių midaus pokylių ir koku būdu nuo tarp visų visuomenės sluoksnių dalijamo midaus pereinama prie aukštuomenės midaus, reikia įsigilinti į bičių ir bitininkų gyvenimo būdą ir juos jungiančius bendruomeninius ryšius.

2. BITININKŲ BENDRUOMENĖ: DREVĖS, MEDUS IR BIČIUOLIJOS

Midaus kelias prasideda ne nuo į valdovo dvarą atgabentų midaus statinių, bet nuo bičių avilio su bičių šeima. Logiška būtų tikėtis, kad bitininkai, bičių bei medaus

korių savininkai, buvo ir senieji midudariai. Kad bitininkai darydavę ir vartodavę midų, rodo kai kurie istoriniai ir etnografiniai faktai. Pavyzdžiui, 1778 m. gruodžio 23 d. Salantų dvaras sumokėjo drevininkui už midaus padarymą du svarus; 1779, 1780 ir 1781 m. už tai drevininkui sumokėta po dešimt svarų (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 21). XX a. Dzūkijoje bitininkai, rudenį iškopinėję medų, gaminosi midų Velykoms (Petrulis 1970: 162). Dubingių apylinkėse buvo pasidaroma midaus su obuolių sultimis: „kai kurios bitininkų šeimos iš medaus gamindavo tam tikrą gėrimą, vadinamą vynu. To gėrimo pagrindas – trintų obuolių sultys; medaus dėdavo šeštąją ar aštuntąją dalį. Taip paruoštą misą paraugindavo ir supilstydavo į butelius“ (Petrulis 1971: 140).

Suvokiant, kad bitininkai iki specializuotos ir pramoninės midudarystės laikų buvo visuomenės grupė, kurianti medaus ir midaus išteklius (panašiai kaip žemdirbiai – grūdus ir alų), rūpi skvarbiau pažiūrėti į bitininkų veiklą, gyvenimo būdą ir tarp bitininkų susiklosčiusius bendruomeninius santykius.

2.1. BITININKO LAIMIKIS

(ŪKINIS IR RELIGINIS BITININKYSTĖS ASPEKTAS)

Iki XVI a. Lietuvoje vyravo ne sodybinė, o drevinė bitininkystė; bičių šeimos gyveno ir bitininkų pastangomis buvo apgyvendinamos drevėse. Kaip tik drevinės bitininkystės aplinkoje ir subrendo bitininkų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo bei bendravimo modelis, vadinamas *bičiųulyste*, todėl šiame skyriuje daugiausia dėmesio bus skiriama drevininkų veiklai ir bendruomeniniams santykiams, kiek juos pavyks nušviesti remiantis istorijos tyrimais, taip pat etnografijos ir tautosakos šaltiniais.

XV a. rašytiniuose šaltiniuose drevininkystė išnyra jau kaip susiformavusi, specializuota veiklos sritis. 1407 m. Vytauto dovanojimo akte Manivydui nurodoma, kad dovanojami Župranų ir Mirkliškių valsčiai su medaus duoklėmis ir drevininkais (*cesuales mellis alias bortnyky*) (Jurginis 1962: 226). Kai kurios veiklos sritys ir jų žinovai, tarp jų ir bitininkai, ėmė išsiskirti dar anksčiau: anot Rimvydo Petrausko, „turbūt jau nuo XIII a. pradėjo klostytis atskiros žemdirbių kategorijos, kurių pavadinimai atspindėjo jų darbą ir prievoles. Grūdais su dvaru atsiskaitantys žemdirbiai ilgainiui buvo pradėti vadinti duoklininkais, medumi ir vašku – drevininkais, kailiais – kiaunininkais ir bebrininkais, žuvimi – žvejais“ (Baronas, Dubonis, Petrauskas 2011: 258). Drevininkams nereikėjo mokėti dėklos grūdais, kuri buvo privaloma žemdirbiams. XV a. didžiajam kunigaikščiui priklausančiose žemėse gyvenę drevininkai turėjo tik vienos rūšies prievolę (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 21) ir duokles mokėjo savo darbo vaisiais – medumi ir vašku. Žygimanto Augusto 1533 m. privilegijoje Albrechtui Goštautui rašoma, kad tie, kas laikys ne ariamą žemę, bet *tik drevynus ir dreves*, gaus duoti tik medaus duoklę (LE 3: 41).

Anot E. Paulėkienės, „drevių įrengimas ir jų priežiūra, matyt, buvo Lietuvos drevininkų profesija, nors šalia savo verslo jie vertėsi ir žemės ūkiu“ (Paulėkienė 1964: 99). Drevininkų išskirtinumą pabrėžia ir Valakų reformos nuostatai; juose sakoma, kad drevininkai, anksčiau darbais skyręsi nuo kitų valdinių, ir dabar skirsis, o nuo valakų pagal dirvos vertę mokės pinigais (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 24). Pinigai šiuo atveju keičia medų, nes medaus duoklės jau anksčiau buvo pinigų ekvivalentas, pavyzdžiui, 1514 ir 1529 m. nurodymuose dvarų valdytojams buvo pasakyta, kad tuščias žemes nuomotų už pinigus arba už medų (ten pat: 25).

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir atskiriems žemvaldžiams priklausę drevininkai rūpinosi visu bičių ūkiu – jie ne tik kopinėjo medų, bet ir turėjo prižiūrėti esamas dreves, įrenginėti naujas ir rūpintis bičių spiečiais (ten pat: 21). Net XVII a. pirmojoje pusėje, pradėjus naudoti kelminius avilius, drevininkai tebedirbo savo darbą. Pavyzdžiui, 1641 m. Karališkų girių ordinacija nurodo, kad drevininkai už jiems suteikiamą žemės valaką kaip prievolę kasmet turi įrengti po dvidešimt naujų drevių, prižiūrėti bites, išlaikyti spiečius ir paruošti bites žiemai (Paulėkienė 1964: 99). Deja, trūksta istorinių tyrimų apie drevininkų ūkį, šeimos dydį, sudėtį ir darbų pasiskirstymą, todėl šiandien sunku susidaryti aiškesnį vaizdą, kiek laiko ir jėgų reikalavo rūpinimasis girinių bičių ūkiu ir kokios buvo drevininkų galimybės užsiimti žemdirbyste (pvz., bičių spietimas birželio ir liepos mėnesiais sutapo su šienapjūtės ir rugiapjūtės laiku)². Tačiau žinoma, kad drevininkų turtinė padėtis buvo aukštesnė už valstiečių. Anot Lauros Piškinaitės-Kazlauskienės, „geri drevininkai ir geri bitininkai priklausė pasiturinčių žmonių kategorijai“³ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 20). Ir drevininkų visuomeninė padėtis buvo laikoma aukštesne nei valstiečių. 1529 m. Statute išpirka už drevininko nužudymą yra 8 rubliai grašių (t. y. 800 grašių), o už prievolinio žmogaus – 10 kapų grašių (600 grašių); palyginimui: bauda už tijūno, *pristovo*, raktininko ar amatininko nužudymą – 12 rublių grašių (1200 grašių) (PLS: 129). 1588 m. Statute drevininkai vertinami dar aukščiau: už drevininko nužudymą išpirka numatyta 40 kapų grašių, tuo tarpu amatininkai vertinami po 30 kapų grašių. Tai prilygina drevininkus tokiems pareigūnams, kaip tijūnas, raktininkas, seniūnas, už kurių nužudymą išpirkos mokestis taip pat nustatytas 40 kapų grašių (Paulėkienė 1964: 99).

Drevininkų tarnybą turėjusių žmonių maitintoja buvo ne žemė, o giria. Ūkiniu požiūriu miškas ir žemė sudarė priešpriešą – didėjantys dirbamos žemės plotai reiškė girių su juose esančiais drevynais mažėjimą. XVI–XVII a., išaugus medienos paklausai

2 XX a. etnografija rodo, kad šiuo laikotarpiu „geras bitininkas turėjo mažai laiko žemės ūkio darbams. Todėl geru bitininku valstietis tapdavo tik senatvėje, kai įpėdiniai jį pakeisdavo žemdirbystėje“ (Statkevičius 1992: 53).

3 Pavyzdžiui, iš 1538 metų teismo bylos žinoma, kad kunigaikštis Michailas Osovickis iš Josvainių valsčiaus bitininko Stecko Narkovičiaus pagrobė daug turto: 14 arklių, 11 jaučių, 7 karves, 10 avių, 4 medines medaus, išplėšė 18 avilių bičių medaus ir 2 avilius su bitėmis sudegino.

užsienio rinkoje, buvo smarkiai kertami miškai⁴. Žemės dirbimas savo ruožtu veikė ir laukuose likusių drevėtų medžių būklę. Stengiantis saugoti dreves, 1529 m. Statute nurodoma, kad negalima žemės dirbti pernelyg arti drevinio medžio:

Jeigu svetimas drevinis medis bus kieno nors lauke, ardamas tą savo lauką, neturi prie svetimos drevės priarti arčiau negu galės iš vagos medį botkočiu pasiekti. O jei priars arčiau to medžio ir dėl to tas medis nudžius, tai tas privalės tą medį apmokėti tam, kieno medis bus (PLS: 223).

Drevininkų gyvenimas buvo glaudžiai susietas su darbu girių glūdumoje. Kazio Šešelgio 1980 metų ekspedicija, skirta Varėnos rajone išlikusioms drevėms inventorizuoti, parodė, kad drevės nesitelkė ties kaimais, tačiau gana tolygiai užpildė plačią girių teritoriją tarp atskirų kaimų (Šešelgis 1987: 650, žml.). Atstumas nebuvo drevininkams kliūtis; dzūkų drevininkų pasakojimu, vengdami duoklių dvarui, drevininkai netgi tyčia „drevių ieškodavo toli, kur nigdzi ir sargai nepasirodzia“ (Petruelis 1970: 155).

Drevės buvo įrengiamos aukštuose medžiuose. Tadas Ivanauskas rašė, kad XX a. pradžioje Dzūkijoje jos buvo įrengiamos iki dešimt ir daugiau metrų nuo žemės. Tai lėmė bitininkavimo sudėtingumą; pasak T. Ivanausko, „sunkiausia buvo tai, kad reikėjo ne tik įlipti labai aukštai, bet dargi tokioje aukštumoje atlikti visokius sudėtingus darbus“, kuriems padaryti buvo atsinešami drevininkų įrankiai, visų pirma geinys, naudojamas kopimui (Ivanauskas 1982: 122). K. Šešelgio Varėnos rajone atlikti tikslūs drevininkų medžių matavimai parodė, kad XX a. apatinės drevės aukščio vidurkis Dzūkijoje buvo daugmaž apie keturis metrus nuo žemės, tačiau virš apatinės drevės neretai buvo įrengiama dar viena ar keletas kitų⁵. Drevių įrengimas aukštuose medžiuose ir nemažas atstumas nuo drevininkų medžių iki gyvenamųjų vietų lėmė, kad drevininkais galėjo būti tik vyrai. Ši nuostata kai kuriose Lietuvos vietovėse išliko net iki XX a., kai beveik visur drevinė bitininkystė buvo pakeista sodybine. Varėnos apylinkių „bitininkų įsitikinimu, bitininkauti gali tik suaugę žmonės, ir tik vyrai. XIX a. ir iki pat pastarųjų laikų moterų bitininkų (išskyrus

4 Didysis kunigaikštis iki 1641 metų prarado Jurbarko, Skirsnemunės, Veliuonos, Vilkijos, Kaino, Rumšiškių, Darsūniškio ir Alytaus girias; dalis šių teritorijų buvo išparceliuota kolonizacijai. Kirtimai silpnino drevininkystę, todėl kai kurie žemvaldžiai stengėsi rasti pusiausvyrą tarp miškų kirtimo ir drevininkystės. Pavyzdžiui, 1621 m. Kristupo Radvilos valdos seniūnams Dubingiuose buvo nurodyta nekirsti giriose drevėms tinkamų pušų ir stengtis jose išskobti daugiau drevių (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 31, 32).

5 Marcinkonių apylinkėje 1980 m. išmatavus 67 dreves, nustatyta, kad apatinių drevių aukštis nuo žemės svyravo nuo dviejų iki šešių metrų. Kai kuriuose medžiuose buvo ne viena, o dvi, trys ar net keturios drevės. K. Šešelgio pateiktame brėžinyje pirmoji drevė įrengta 3,1, antroji – 4,07, o trečioji – 6,56 metro aukštyje (Šešelgis 1987: 69–70).

pagalbininkes) negirdėta. „Prie bičių – vyrų darbas“, – sako senosios kartos moterys“ (Petrulis 1970: 159).

Miško darbai bitininkus susieja su kita vyriška veikla – medžiokle. Drevininkų polinkį medžioti rodo 1529 m. Lietuvos Statuto draudimas einant prie drevių neštis ginklą ir vestis šunis:

Kas turi dreves kieno nors girioje, drevininkai, kurie turi prie jų drevių vaikščioti, neturi su savimi imti šunų nei ragotinių nei jokios kitos šaudyklės, kuo galėtų žvėrimis žalos padaryti; bet drevininkai gali turėti tik kirvį ir peikeną, kuo dreves apdorotų (PLS: 222).

XIX a. padėtis jau atrodė visai kitaip – į mišką neštis šaudyklę drevininkui netgi rekomenduojama, kad jis patyktų paukščių bei apgintų dreves nuo bites puolančių gyvūnų. Ciprijonas Nezabitauskis knygelėje *Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias, senowias amžiose tikray daritu apej bytes* (K. Kluko knygos adaptuotame vertime iš lenkų kalbos) rašė:

Ir norint niera musi Zemaycziu žemie meszku, bet ira łuszis ir kiaunias, reyktu tada apej ginimos nug tun aprasziti; bet kada yszradimay diel apsyginima łusziu arba kiaunių ira brangiey daug prakaytawimo reykałauję, to diel žynodamas, jogiey *kożnas Zemaytis moka medžioty yr ture kiekwienas szaudiklas*, diel to ant apsyginimo nug tun žwieriu, gieriausi atrandu yszgielbiejymo, wienu žodziu taridamus: reykia pridaboty ir užmuszti, o yr paukszczius reykia szaudity, diel kuriun ne sugayszinsi sau wałandos, kada *eydamas lankity barcziu, paimsi su sawymi strielba* (Niezabitauski 1823: 62).

L. Piškinaite-Kazlauskienė atkreipė dėmesį į ryšį tarp bitininkavimo ir medžioklės XX a.: 1985 m. Ukmergės rajone, Kartėnuose bitininkas ir medžiotojas J. Genys (g. 1927 m.) jai pasakojo, kad Lyduokių apylinkėje tie, kas medžioja, turi ir bičių. Tyrinėtoja taip pat pažymi, kad medžiotojai miške medžiodami dairydavosi drevių su bitėmis ir jų rasdavo (Piškinaite-Kazlauskienė 1995: 36).

Panašumas tarp bitininkų ir medžiotojų veiklos kyla ne iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkio ir visuomenės istorinio paveldo (išvystytame medžioklės ūkyje drevininkai nebuvo medžiotojai ar žvėrių gaudytojai, nes ši vaidmenį atliko specializuotos medžioklės tarnybos – bebrininkai, kiaunininkai, sakalininkai ir kt.), bet iš bendro ekonominio modelio, būdingo medžiotojų-rankiotųjų ūkinei paradigmam. Drevininkų ir medžiotojų pragyvenimo šaltinis yra gamtos ištekliai, o ne žmogaus kultūrinė veikla (kaip kad būtų žemdirbystėje ar sodininkystėje): jie menkai prisideda prie gėrybių kūrimo, tačiau jomis naudojasi. Dėl to jų santykis su gamtos ištekliais yra kitoks nei žemdirbių – didžiulis vaidmuo čia tenka *sėkmei*; tai nuo jos priklauso, kokia dalis iš gamtos sukurtų gėrybių patenka į žmogaus rankas.

Bitininkus, medžiotojus ir žvejus jungia tai, kad jų ištekliai yra laukiniai gyvūnai (bitės, žvėrys, paukščiai, žuvys) ar jų kuriami produktai (medus). Todėl sumedžiotas žvėris ar sugautos žuvys yra vadinamos *laimikiu*, plg.: „Medžiotojai su laimikiais pareina“ (LKŽe: laimikis). Žodis *laimėti* reiškia ne tik „pasiekti pergalę, nugalėti“, bet ir „pagauti, sužvejoti“, plg.: „Išėjo žvejoti, gaudyt ir laimėjo žuvies *Škn*“] (LKŽe: laimėti). Laimikis yra suprantamas kaip medžiotojo ar žvejo *dalia*, kitaip tariant, miško gyvūnų, paukščių ar žuvų dalis, kurią konkrečiam žmogui skiria tą sritį valdančios dievybės. Baltų mitologijoje miško gėrybes valdo moteriška dievybė – lietuvių deivė Medeina, latvių Miško motina (*Meža māte*). Latvijoje medžiotojai Miško motinai dėdavo aukas, kad ji paskirtų medžioklės laimikį. Ši deivė taip pat skiria grobį vilkams; pati deivė yra medžiotoja, o vilkai – jos medžiokliniai šunys (Greimas 1993: 81; Vaitkevičienė, Vaitkevičius 2001: 326)⁶.

Laimikio kaip *dalies* samprata atpažįstama ir kitose su mišku susijusiose veiklose, pavyzdžiui, grybavime: „Sakoma, kad kiekvienam žmogui kiekviename miške yra užaugę tam tikras skaičius grybų. Ir jeigu žmogus apvažiutų visus miškus, visuose rastų grybų, bet tik tiek, kiek jam išaugo“ (SV: 79); „[B]uvo pasakymas, kad kožnas savo grybus surenka. Gali šimtas žmonių peraic, o cik tu savo grybų rasi“ (Marcinkevičienė 2009). Net patarlė sako: „Be dalios ir grybauti nesiseka“ (LPP I 1947).

Bitininkų veikloje *dalia* svarbi ne mažiau nei medžioklėje, žvejyboje ar grybavime, nes bičių užsilaikymas drevėse ir jų išspietimas niekaip negalėjo būti žmogaus valdomas, o spiečiams gaudyti reikėjo ne mažesnės sėkmės nei žvėrių tykojimui ir medžioklei. Liaudies tikėjimuose itin pabrėžiama asmeninė sėkmė bitininkaujant – „bičių laimė“: ja apdovanotam žmogui labai gerai sekasi bitės⁷. Bitininkas K. Ilgevičius iš Dubingių sakė: „Ne kiekvienam jos (bitės – *J. P.*) eina; medus – ne duona“ (Petruelis 1971: 134). Anot L. Piškinaitės-Kazlauskienės, „bičių sėkmė priklauso nuo to, kokią dalią turi žmogus, nes jei žmogui nepadeda Dievas, nieko nepadės ir geras charakteris“, todėl „su bitėmis užsiimdavo tie, kuriems jos pačios į rankas ėjo“ – tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 153). Pasakymas *į rankas eiti* ir jo variantai *prie rankos eiti*, *po rankos eiti* dabartinėje lietuvių kalboje reiškia „sektis“ (LKŽe: ranka), tačiau jo kilmė sietina su rinkimu ar sugavimu – paėmimu į ranką (plg. *rinkti* ir *ranka*); gali būti, kad šis posakis pirmiausia taikytas kalbant apie sėkmę renkant miško gėrybes ar medžiojant, žuvaujant, bitininkaujant.

6 Moteriškas miško deivės kaip medžiotojos su šunimis paveikslas ryškus latvių tautosakoje (Kursīte 1999: 56). Lietuvių tautosakoje Medeinos vaizdinį dengia krikščioniška šventojo Jurgio figūra: vilkai vadinami švento Jurgio šunimis, o sėkmėse vaizduojamas senukas (Dievas), skirstantis vilkams gyvulius papjauti (SV: 36–38; Vaitkevičienė, Vaitkevičius 2001: 325–326).

7 „Katram cilvēkam savāda laime: vienam bišu laime, tam piedodas bites; otram uz zirgiem laime, viņam piedodas zirgi; trešam māju laime, viņš tanīs mājās dzīvo pārticis“ (LPT 13: 314) [*Kiekvienam žmogui sava laimė: vienam bičių laimė, tai jam sekasi bitės, kitam arklių laimė, jam rankon eina arkliai, trečias turi namų laimę, jis tuose namuose gyvena visko pertekę*].

Bičių spiečiai, kaip ir medžiojami žvėrys, nėra niekieno. Kaip miško žvėrys priklauso Medeinais (liaudies katalikybėje pakeistai šventuoju Jurgiu), taip ir bitės turi dievišką valdytoją. Tokią sampratą atspindi bičių laikymas *Dievo dovana*⁸ (ten pat: 144). Kad Dievas *atspiesdintų* bites, daryti net apžadai; tai rodo Šatrijos Raganos apysakoje „Sename dvare“ aprašytas sodiečių Rimeikos ir Spūdžio ginčas dėl bičių spiečiaus:

[I]kelu, lauku, kada čia mun *Pondzijos biteles atspijsdins* <...>. Neturu nie vijna kelma, nie liekarstuoms medaus lašele. Munuoji saka: „Įkelk inkilą į klevą, gal būs mūsų *čiestis*. Veiziek, Spūdis kijk medaus prikuop“: Padirbau inkilą ir *apsižadiejau*: jeigu Pondzijvs dous biteles, kitą rudenį *vaška žvakę šventa Untuona altuoriou nulijisu*. Utarnike įkielčiau, vo vakar, tat jau petnyčiuo, jau ir besunčes bitis. Pondzijvs jau tikra stebuklinga priemi muna apžadą. <...> mun *švents Untuonc atspijsdina bitis*“ (Šatrijos Ragana 1997: 259–260).

Šatrijos Raganos personažo Rimeikos įsivaizdavimu, bites „atspiesdina“ *Pondzijvs*, o dar konkrečiau – *švents Untuonc*, kuris liaudies katalikybėje gelbsti ieškant pamestų daiktų ar siekiant geidžiamų dalykų. Senų senovėje bičių spiečiai ir bitininkavimo sėkmė priklausė nuo bičių dievybių. J. Lasickis rašinyje „Apie žemaičių dievus“ kalba apie bičių deivę Austėją, į kurią kreiptasi bičių spietimo metu ir prašyta atvesti į avilius kuo daugiau spiečių⁹. Greta Austėjos J. Lasickis taip pat mini vyrišką bičių dievą Bubilą, kurį, jo nuomone, rusai praminė Zosimu (BRMŠ 2: 395). Kadangi Zosimas yra bites globojantis šventasis stačiatikių tradicijoje, jo sutapatinimas su Bubilu rodo svarbų pastarojo vaidmenį bitininkystėje. Matas Pretorijus *Prūsijos įdomybėse* nurodo, kad Prūsijos lietuviai bičių sėkmės meldė bičių dievo *Bičių Birbulio*: „Kai kurie, ypač gyvenantys prie dykrų, tebemano, kad *Birbullis*, kuris šiaip jau dar vadinamas *bizciu birbullis*, yra bičių dievas, ir šaukiasi jo, kad jis jiems atneštų daug sėkmės“ (Pretorijus 2006: 571). Visa tai rodo, kad bičių

8 Taip pat ir augalai, kurių žmogus neaugina, o renka, laikyti *Dievo* veiklos rezultatu. Plg.: „Grybus, miško uogas žmonės vadzino *Dziewo rasu*. Nei tau sėc, nei akėc, nei laiscyc, o naudokis kiek tau raikia“ (Marcinkevičienė 2009).

9 Konspektyvus J. Lasickio tekstas, vardijantis vieną dievybę po kitos, įneša sumaištį į jų funkcijų apibūdinimą. Lazdona minima drauge su Bubilu, prie pastarojo nurodant, kad tai bičių dievas, rusų vadinamas Zosimu. Paskui kalbama apie Žemyną, žemės deivę, ir Austėją, bičių deivę, ir tada teigiama, kad į jas kreipiamasi bitėms spiečiant ir prašoma duoti daugiau spiečių bei apsaugoti nuo tranų. Galimas daiktas, kad dėl bičių spiečių kreiptasi į Austėją ir (ar) Bubilą, o ne į Žemyną ir Austėją. Bubilas, nepaisant Algirdo Juliaus Greimo išryškinto nepatrauklaus tranų vaizdinio (storapilviai, tinginiai, veltėdžiai), galėjo būti svarbus drevinėje bitininkystėje, nes lietuvių įsivaizdavimu kaip tik tranai ir suranda naujiems spiečiams dreves, jas išveda į naujus namus (Vaitkevičienė 2015: 54). J. Lasickio teiginyje, kad dievų prašoma sulaukyti nuo avilių tranus, galbūt slypi siekis apsaugoti nuo *traninių bičių*, t. y. tokios bičių šeimos, kurios motinėle ima perėti vien tik tai tranus.

laikymas ir bitininkystės sėkmė reikalavo religinio apsiėjimo, užtikrinančio bičių spiečių laikymąsi bityne, jų dauginimąsi ir gausų medonešį. Už tai bitininkui tenka dalį savo „laimikio“ skirti dievybei – etnografijoje tai išliko kaip paprotys aukoti medaus Bažnyčiai ir elgetoms: „Kai kurie, tikėdamiesi vasarą dešimteriopo atlygio, per Velykas padėdavo ant altoriaus 3–4 kilogramus medaus“; „Kad bitės sektųsi, nebūtų šykščios, išimto ir dar bičiulių nepasidalyto medaus būtinai reikėjo duoti elgetoms“; „Jei nori, kad bitės neštų daug medaus, tai avilį išvalius ir po to užėjus pirmam pakeleiviui ar ubagai, duok medaus pakaštavoti, tuomet jo visada turėsi, o jei gailėsi duoti kitam, tai ir bitės tau gailės“ ir pan. (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 133, 147–148). Medumi taip pat buvo privaloma dalytis su bendruomene: „Jei bitininkas duos kam medaus, tai jam seksis“; „Kad bitės sektųsi, reikia visiems, kas tik paprašo, duoti medaus“ (ten pat: 148, 153), Dosnumas laikytas vienu svarbiausių bitininko bruožų, o jo priešybė – šykštumas nesuderinamas su bitininkyste. Visa tai rodo, kad bitininkystė yra sakraliniai mainai, kurių metu bitininkas kaip dievišką dovaną gauna bičių spiečių (panašiai kaip medžiotojas gauna miško deivės jam skirtąją dalį – laimikį), tačiau tam, kad išlaikytų bitininkavimo sėkmę, privalo dalį medaus grąžinti dievybei bei dalytis gėrybėmis su bičuliais ir bendruomene.

Bitininkavimo sėkmės religinė samprata išskyla iš gamtos išteklių naudojimo ekonominės ir religinės strategijos ir lygintina su medžiokle, žvejyba ar grybų rinkimu. Ji skiriasi nuo kitų ūkinių veiklų, visų pirma – nuo žemdirbystės, nes bičių elgesys yra sunkiai nuspėjamas ir valdomas, todėl reikalauja ypatingo religinio dėmesingumo. Tai dar labiau paryškina skirtumą tarp miško ir žemės, bitininkų ir žemdirbių.

2.2. „BŪSMA BIČIULIAIS“ (SOCIALINIS BITININKYSTĖS ASPEKTAS)

Bitininkystė yra ne tik ūkinė veikla, globojama bičių dievybių, bet ir socialinis reiškiny. Kitaip nei kitose ūkinėse veiklose, joje yra peržengiamos šeimos gyvenimo ribos, nes bitininkavimas laikytas iš esmės socialia veikla, susiejanti žmones iš skirtingų šeimų ir giminių. „Bičių vienam negalima turėti, reikia pasidalinti su kuo kitu. Tuodu žmogu vadinami bičuliais. Turimųjų bičių medų juodu dalijasi per pusę. Pirmą spiečių gauna tas bičiulis, kuris gavo bites, o kitus spiečius pasilieka tas, kuris davė. Taip priliko ir pats Dievas, todėl taip darant ir bitės vyks“ (ELMKF: 23). Dėl tokio *prilikimo* vieno žmogaus bitės nebuvo laikomos sėkmingomis: „Bitininkų buvo ir tebėra žinoma, kad teisingos bičiulystės bitės geriau besisekančios negu nuosavos, be bičiulių“ (Jablonskis 1979: 161).

Bičiulystės ryšiai buvo kuriami sąmoningai: užmezgami dovanojant spiečius ir palaikomi atliekant tam tikras socialines priedermes, kurių svarbiausiomis laikytinas bendradarbiavimas ir pagalba įvairiose gyvenimo srityse. 1867 m. Konstantinas Gukovskis aprašė, kaip tampama bičuliais tuometinėje Kauno gubernijoje ir kokie yra iš to kylantys įsipareigojimai.

Norintis tapti bičiuliu ima įsiteikinti bitininkui, tikėdamasis gauti bičių spiečių; kiekvieno susitikimo metu abudu vaišინasi. Jei žmogus bitininkui pasirodo doras (prastos reputacijos asmenims bičių niekas nedovanoja), tada jam pažadamas bičių spiečius, išeisiantis iš paskirto avilio. Pažadas sutvirtinamas žodžiais *busma bicziulajs*. Naujasis bitininkas iki to laiko paruošia avilį, o tarp dviejų sodybų jau užmezgama draugystė: būsiami bičiuliai vienas kitam privalo viskuo padėti ir blogu žodžiu vienas kito neminėti, nes antraip bitės iš pasirinkto avilio nespies (Gukovskiui pasakojęs bitininkas pridūrė, kad 1865 m. ir jam pačiam taip atsitikę – apkalbėjo būsimą bičiulį, ir bitės nespietė). Kai spiečius išlekia, senasis bitininkas jį susemia arba būsimą bičiulį pakviečia patį susisemti, jeigu jis gyvena netoliese. Bites suleidus į naują avilį, bitininkai tampa teisėtais bičiuliais, besidalysiančiais bičių priežiūra ir medumi bei vašku. Nuo šiol jiems griežtai draudžiama apkalbėti vienam kitą, nes bitės avilyje ant korių ims siūti liežuvius¹⁰. Bičiulystė trunka metų metus, ir tik abiejų bičiulių bendru sutarimu įvykęs atsidalijimas ar bičių mirtis¹¹ tegali nutraukti bičiulystę. Kartais bičiuliu būna daugiau nei du – viena bičių šeima gali priklausyti trimis ar net keturiems asmenims (pagal Гуковский 1896: 139).

Iš K. Gukovskio aprašymo matyti, kad į bičiulystę sueinama dovanojant spiečių. L. Piškinaitė-Kazlauskienė nurodo ir kitokių susibičiuliavimo būdų, pavyzdžiui, bičiuliu galima tapti pagavus kito bitininko spiečių arba drauge jį susėmus. Tačiau etnologė pabrėžia, kad sąmoningo bičių spiečių dovanojimo būdu susibūrusios bitininkų *bičiuolijos* „iš esmės skyrėsi nuo bičiuolijos, susibūrusios atsitiktinai keliems žmonėms sykiu susėmus bičių spiečių. Dėl objektyvios būtinybės susibūrusios bičiuolijos paprastai ilgai netverdavo“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 146). Sąmoningas bičiulių pasirinkimas atsispindi istorinėje leksikoje: kalbant apie bičiulines bites (kitaip vadintas *pusinėmis bitėmis* arba *bitėmis iš pusės*), vartotas veiksmazodis *duoti*, rodantis dovanojimo veiksmą, pgl.: „pczol ul ieden, co mi *dał na poly*“ (1630), „пчолы *наполы розданые*“ (1614), „пчоль ули тры, которые сьт *даные наполы*“ (1612) (visi iš JbLŽ: 304). Bitininkai patys ieškodavo naujų bičiulių: „entuziastiškai, ypač jauno amžiaus, bitininkai, prekymečių bei atlaidų progomis lankydamiesi kaimyniniuose miesteliuose, ieškodavo pažinčių su turinčiais bičių ir lengvai susibičiuliaudavo“ (Petruolis 1971: 136). Atsitiktinė bičiulystė vargu ar galėjusi būti ir tarp drevininkų, nes sekti spiečius girioje labai sunku, o aptikto svetimo spiečiaus savininko nustatyti beveik neįmanoma.

.....

- 10 *Liežuviais* buvo vadinamos netaisyklingo pavidalo ir nebūdingo dydžio vaškinės „išaugos“ koriuose, panašios į liežuvius.
- 11 L. Piškinaitė-Kazlauskienė teigia, kad mirus bičiulinėms bitėms buvo dovanojamas kitas spiečius ir draugystė tęsiama; tokių žinių yra iš Biržų, Kaišiadorių, Kupiškio, Kėdainių, Panevėžio, Pakruojo, Prienų, Rokiškio, Tauragės, Utenos, Zarasų rajonų (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 146).

Dovanojimo svarba bičiulystėje leidžia manyti, kad bičiulystės ryšiai buvo kuriami atsiremiant į jau esamus ar siekiamus draugystės santykius tarp žmonių, o bičiulinės bitės leido šiuos santykius sutvirtinti ir išplėtoti, draugystę praturtinant bendra ūkine veikla (nebūtinai tik bitininkavime). Kita vertus, bičiulių būrys galėjo būti vis plečiamas ir tarpusavio ryšiai tankinami. Bičiulystės santykių tinklas leido telkti socialinę galią ir bent iš dalies valdyti ūkinę ir religinę bitininkavimo pusę (pvz., sumažėjus vieno bičiulio *bičių sėkmei*, t. y. bites globojančių dievybių palankumui, ją bent iš dalies galėjo atsverti kito bičiulio sėkmė).

2.3. BIČIULYSTĖ, GIMINYSTĖ IR SANTUOKA

Bičiulystė kaip socialinė institucija gretintina su *giminyste* ir *kūmyste*; bičiuliai, kaip ir giminės ar kūmai, kreipdavosi vienas į kitą ne vardais, o vadindamiesi *bičiuliais*¹². Draugystė per bites, kaip ir kūmystė ar giminystė, buvo užmezgama susiejant dvi kartas, tik šiuo atveju tos kartos yra ne žmonių, bet bičių: senasis bitininkas turi senąją bičių šeimą, o iš jos išėjusį bičių spiečių gauna bičiulis. Juodu jungiantis ryšys gimsta drauge su jaunąja bičių motinėle, senosios motinėlės įpėdine, kuriai atsiradus, senoji bičių motinėle išleikia su naujuoju spiečiumi. Todėl nenuostabu, kad bičiuliai įvardijami kaip *giminės*, plg.: „Sėbrinai (t. y. bičiuliai) – giminės nuo bičių; jie nesipyksta ir nepavydzia“ (Petruelis 1970: 159). Jų ir elgesys kaip giminaičių: anot Juozo Petruolio, „turintys kelis kelminius avilius arba nors ir vieną su savo bičiuliais sueidavo tartum tikri giminės“ (Petruelis 1971: 135). Rusijos geografijos draugijos bendradarbis Ivanas Kaminskis 1874 m. teigė, kad bičiuliai kartais būdavo net artimesni už gimines: „Это обыкновение связывает некоторые семейства сильнее самых близких родственных связей.“¹³ Bitkorio metu bičiuliai ir giminės sudarė bendrą kviestinių svečių būrį, plg.: „Kai lesbynos esti (kai bites kopinėja), tai reikia sukviesti visi bičiuliai ir gimines bitelių žiūrėti“ (LMD I 474/866).

Bičiulystės kaip giminystės per gyvūnus modelis Lietuvoje buvo taikomas ir kitose ūkio srityse, pavyzdžiui, vadinamosios *bandžiulystės* atveju. Tai toks ūkinis ir socialinis modelis, kai vienas ūkininkas skolindavo veislinį gyvulį (avį, karvę, ožką ar kiaulę) kitam ūkininkui, paskui to gyvulio atvestus jauniklius pasidalydavo, o motininis gyvulys grįždavo pas buvusį savininką (LEB: 531). Istoriniuose šaltiniuose tai vadinama gyvulio turėjimu „iš pusės“ (*napoły*)¹⁴; šiam reiškiniui įvardyti buvo

12 „Bičiuliai vienas kitą ne vardu ar pavarde, o meiliai bičiuliu vadino“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 153).

13 Duomenys užrašyti Legėčių vls., Šiaulių apskr. (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fondas 34-GD 130, p. 5).

14 Tas pats laikymo „iš pusės“ terminas vartotas ir bičiulystei nusakyti, plg.: „Mūs pusinės bitės prinešė daug medaus *Mrc*“ (LKŽe: pusinis); „Nesibark su pusinyku, ba bitės išmirs *Mrc*“ (LKŽe: pusininkas).

skolinamasi ir *bičiulystės* bei *sėbrystės* terminai (*biciulowstwo*, *siebrowstwo*) (JbLŽ: 301–303). Bandžiulystės ryšiu susijusius žmones, bandžiulius, sujungia jų auginamų gyvulių giminystės ryšys – ta pati gyvulių veislė (*veislė* „giminė, palikuonys“, LKŽe: veislė). Taip susieti žmonės tampa lyg ir kokie giminės. Tai rodo dar ir šiandien kai kurių senųjų ūkininkų vartojamas pasakymas „giminės po karvei“, norint pažymėti, kad dvi atskiros šeimos augina tos pačios kilties galvijus¹⁵.

Giminystė per bites, kaip ir per gyvulius, žinoma, nesujungia žmonių giminystės ryšiais tiesiogine prasme, o yra tik socialinis modelis, leidžiantis palaikyti draugiškus santykius. Jis, nors ir kuriantis socialinę giminystę per moteriškos lyties gyvūnus, nesuvaržo galimybių ieškoti marčių ar žentų bičiulių šeimose. Priešingai, *bičiuolija* – susibičiuliusių bitininkų brolija atrodo kaip tobula bendruomeninė terpė ieškoti žmonių sūnums ar vyrų dukroms, nes susiklostę draugystės, bendrystės ir ištikimybės saitai tarp bičiulių šeimų yra patikimi, patikrinti ir išbandyti. Tai leido bitininkų šeimoms megzti vedybinius ryšius: „bitelių dėka net į poras suėjo“, – teigė bitininkai (Petrulis 1971: 136). Latvių dainose bitė vaizduojama kaip bitininko ar jo sūnaus vedybų „piršlė“:

Bite spārnus šķindināja	<i>Bitė sparnais dūzgeno</i>
Garam manu vainadziņu:	<i>Greta mano vainikėlio:</i>
Gribej' mani ieprecēt	<i>Norėjo mane išpiršti</i>
Dravenieka dēliņam. (LDe 5802)	<i>Drevininko sūneliui.</i>
Ak, tu Dievs, nu es būšu	<i>Ak Dievuli, tai aš būsiu</i>
Dravenieka līgaviņa:	<i>Drevininko nuotaka:</i>
Man bitite iesameta	<i>Man bitelė įsimetė</i>
Vainadziņa cekulā. (LDe 5784)	<i>Į vainikėlio kuodelį.</i>

Istoriniai duomenys liudija gyvavus bičių dovanojimą žentui, atspindintį tiesioginį uošvio ir žento susisaistymą bičiulystės ryšiais. Bičių dovanojimas žentui, matyt, buvo įprasta praktika, nes 1566 m. Lietuvos Statutas uždraudė dovanoti bites žentui, jei jis gyvena kitame kaime (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 24, 139). Taip siekta apriboti, sustabdyti drevių nuosavybės judėjimą iš vieno žemvaldžio valdų į kito, nes, drevę padovanojus valstiečiui iš kitos vietovės, žemvaldys netekdavo jam mokamos medaus duoklės. Uždrausdamas bičių dovanojimą žentui, Statutas prisidėjo prie bičiulystės santykių tarp giminių per santuoką ardymo. Kadangi

.....
 15 „Mes giminės buvom po karvei“, – sakė Marija Lopinienė (Rumbutyte) (g. 1923 m., gyv. Vosiūnų k., Adučiškio sen., Švenčionių r. sav.), turėdama omenyje, kad ji laikė karvę, kurios atvesta telyčaitė buvo auginama kitos ūkininkės (užrašė Daiva Vaitkevičienė, Žilvinas Svitojus 2010 m. LTRF cd 439/14).

vedybų partnerių, vengiant edogamijos, siekta ieškoti ne savo kaime, o tolimesnėse vietovėse (Greimas 1990: 209), bičių dovanojimo žentui draudimas turėjo skaudžiai atsiliepti giminiavimosi bičiulystei.

Bičių buvo duodama ir kraičio¹⁶, nors, kaip jau buvo minėta, seniau moterys retai tegalėjo būti bitininkės. Kraitinės bites irgi galima traktuoti kaip uošvio susibičiuliavimą su žentu, nes, kaip teigia L. Piškinaitė-Kazlauskienė, bitininkauti galėjo nuotakos vyras: „Bitės buvo prestižinė kraičio ar pasogos dalis bitininko vaikams. Nebūtinai tiems, kurie mokėjo su jomis apsieiti. Tai galėjo atlikti ir antroji pusė“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 149, dar žr. 134). Apie bičių dovanojimą per vestuves, duodant jas „iš pusės“ norint susibičiulianti (tapti „sėbrais“), yra žinių ir iš Baltarusijos (Tupa 1997: 482).

Uošvio dovanojamos bitės simboliškai atitinka nuotakos pavedimą žentui¹⁷, todėl nenuostabu, kad tradicinėje kultūroje bitės lyginamos su ištekėjusiomis moterimis, o bičių deivė Austėja buvo ištekėjusių moterų globėja (Greimas 1990: 259, 263). Bičių šeimos mitologijoje slypintis teisėtos santuokos modelis iš esmės skiriasi nuo apskritai seksualumo ir vaisingumo turinio – jį išreiškia ne bitės, esančios Austėjos globoje, o *kiaulės*, priklausančios Žemynos sričiai, plg.: „Kas apie bobas sukas, tiems nesiseka bitės; mergininkams tik kiaulės einas“ (LMD I 474/680). Kita vertus, anot A. J. Greimo, deivė Austėja ir jos globojamos bitės reiškia ištikimybę, taikų sugyvenimą ir darnius tarpusavio santykius (ten pat: 257–287). Žmonių pasaulyje tai reiškia darnią šeimą, plg. pasakymą „Su bitėmis reikia sugyventi kaip su žmona“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 152). Čia matome tą patį bičiulių etikos kodeksą, tik pritaikytą santuokos srityje.

2.4. BIČIUOLIJOS – BITININKŲ POKYLIAI

Aptarus bitininkystės ir bičiulystės socialines reikšmes, lieka lemiamas uždavinys – įvertinti, kokį vaidmenį bitininkų bendruomenėje vaidino midaus gaminimas ir

16 Pavyzdžiui, žmonės atsineštos kraitinės bitės minimos 1607 m. Kauno pavieto bitininko testamente (JbLŽ: 329). Dar plg.: „Bičių buvo duodama kraičio ir pasogos, tad buvo spėliojama, kaip jos seksis jaunai šeimai, naujiesiems bitininkams. Parvažiavę iš bažnyčios, jaunieji eidavo prie avilių. Jei bitės jų negylė, gyvenimas jiems turėjo sektis, jei gylė – sėkmės nebus“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 134).

17 Žvelgiant iš žento perspektyvos, bičių spiečiaus sugavimas savo ruožtu galėtų būti buvęs simboliškai traktuojamas kaip nuotakos *sugavimas*. Palyginkime analogiją iš medžioklės srities: *nušauti* kuoselę ar antelę lietuvių dainose reiškia išpiršti merginą, *medžiojimu* vadinamas nuotakos ieškojimas, plg.: „Dabar pačių medžiotinės (*į piršlius važiuoja*) *Grž*“ (LKŽe: medžiotinės); „Jis šios mergos medžioja“ (LKŽe: medžiojoti „persekioti, sekioti“); *medžiotojas* „medžiotojas; kas sekioja, persekioja (merginą)“ (LKŽe: medžiotinės, medžiojoti, medžiotojas). Kadangi bitininkų, kaip ir medžiotojų, veikla susijusi ne su žemdirbyste, bet su gamtos išteklių naudojimu, nuotakos simbolinis *sugavimas* atrodo kaip laimikio ar dalios įgijimas.

gėrimas. Nors midaus vartojimas sunyko dar XVI–XVII a., tačiau kai kuriais atvejais midus ar kitokie medaus gėrimai tarp valstiečių išliko iki XX amžiaus. Palanki terpė midaus tradicijai išsilaikyti galėjo būti bičiulių pokyliai, kuriuos mini tautosakiniai ir etnografiniai pasakojimai. Tokie pokyliai buvo rengiami per bičiulių susirinkimus bičkopio metu. Drevininkai bites kopinėjo rudenį, kai jau buvo aišku, kiek bitės prinešė medaus ir kiek jo galima išimti, kad likusios dalies užtektų bitėms per žiemą. Kopinėdamas bitininkas išsiimdavo savo „dalią“, kuri sudarydavo apie 2/3 visų korių, o „bičių dalis“ – apie 1/3 viršutinių korių būdavo paliekama žiemai (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 43). Paprastai tai vykdavo rugsėjo mėnesį: „Apei Mykolą, kad bitės paliauna perėti ir siūti, tai tad tikras čėsas yra medų drėvėti“¹⁸ (LKŽe: drevėti).

Bičkopis – didelė šventė, į kurią susirinkdavo bičiuliai su žmonomis ir vaikais, taip pat buvo kviečiami giminės, kūmai, kaimynai. Kai kurie bitininkai pasikviėdavo net parapijos kleboną (ten pat: 146).

Kopinėjimas prasidėdavo nuo bendros apeigos: „Prieš atidarydami avilius, visi drauge pasimeldžia, paskui šlaksto švęstu vandeniu ir, užsidėję ašutinius skietelius, užsimovę pirštines, eina pjauti korių“ (Jucevičius 1959: 246). Išimtą medų nešdavo ant stalo. Etnografė Marija Znamierovska-Priuferova 1937 m. aprašė bičkopio dalyvių apeigas Miškinių kaime (Paberžės vls., Vilniaus-Trakų apskr.):

Gości które zaproszone kładą na wznak na ziemę. Dla tego żeby pszczoly siadały nazet do ula. A wtenczas niosą miód do stołu. Zaczynają wódka pić. Pierwsze kieliszki stukają bitniki, dlatego żeby pszczoly żyliby w zgodzie. A teraz zakąsują miód. Całąją się goście na to żeby pszczoly żyliby w zgodzie. Wypiwszy zakąsiwszy wychodzą w zabawy i w tańcy. Tańczą żeby pszczoly dobrze roiliby się (Znamierowska-Prüfferowa 1937: 27–28) [*Kviestiniai svečiai gulasi ant žemės aukštiekninki, kad bitės laikytųsi avilyje. Tuo metu ant stalo neša medų. Pradedą gerti degtinę. Pirmiausia stikliukais susidaužia bičiuliai, tam, kad bitės darniai sutartų. Tada užvalgo medaus. Kad bitės gyventų santaikoje, svečiai vieni su kitais bučiuojasi. Išgėrę ir užvalgę eina žaisti ir šokti. Šoka dėl to, kad bitės gerai spiestųsi*].

Apie medaus vaišes rašė ir J. Petrusis:

Medaus ėmimo dieną – kurį nors sekmadienį – paprastai atėdavo vienas ar keli *sėbrinai*, artimiausi kaimynai, kūmai. Medus imamas paprastai pirmoje dienos pusėje, vaišės – antroje dienos pusėje; svarbiausias vaišių patiekalas – šviežutis medus. Pakviestiems negailima ir į namus „po lašą meducio“. Pagal senukų pasakojimus, iškopus medų iš drevių, taip pat būdavę keliamos vaišės (Petrulis 1970: 160).

.....
18 *Drevėti* reiškia „kopti medų iš drevės“, taip pat ir „išpūti, ištręsti“, „išplėsti, išniokoti“ (LKŽe: drevėti).

Jo žiniomis, medui kopinėti parinkdavo sekmadienio laiką. Tai stebina, nes Bažnyčia griežtai drausdavo dirbti bet kokį darbą sekmadieniais, o tautosakoje aiškiai įtvirtinta nuostata, kad sekmadienį, mišių laiku, ypač netinkama ir pavojinga būti miške – medžioti, uogauti, riešutauti ar grybauti, nes tuo metu vaidenasi. Galbūt sekmadieninio laiko parinkimas bičkopiui rodo jį traktuotą labiau kaip šventę, o ne kaip darbą; medaus kopinėjimo diena „senovėje laikyta šventa“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 147). Tikėtina, kad senesniais laikais bičkopis trukdavo ilgiau nei vieną dieną, ypač turint daug bičių šeimų; svečiai, nedalyvaujantys kopinėjimo darbe, galėjo būti kviečiami atvykti tiesiai į pokylį.

Bičkopis vadinamas įvairiais vardais – greta fonetinių variantų *bičkuopis*, *bitkopis*, *bitkopė*, *bičkopys*, *bičkupys*, *bičiakoptis* rikiuojasi pavadinimai, siejantys kopinėjimą su bičiuolyste: *bičiuulinis*, *bičiuolija*, *bičiuolija* (LKŽe; Jucevičius 1959: 246; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 147). Žodis *bičiuolija*¹⁹ turi net kelias skirtingas reikšmes (LKŽe: *bičiuolija*). Pirma, taip vadinti „žmonės, kuriems priklauso tos pačios bitės“ ir juos siejantis ryšys (plg.: „Išmirė bitės, nebėr ir bičiuolijos *Ds*“). Antra, žodis *bičiuolija* reiškia medaus kopinėjimą, taigi bičiuolių apsiėjimo su bitėmis ir koriais veiksmą. Trečia, taip vadinamas „medaus ėmimo pokylis“, t. y. *Bičiuolijos šventė*²⁰ (plg.: „Mano geru ištaisė bičiuoliją *Ds*“). Toks reikšmių išsišakojimas, aprėpiantis skirtingas reiškinių puses, rodo buvus išvystytą struktūrą, apimančią ir bitininkų bendriją, ir jų ryšių pobūdį, ir veiklą bei šventę.

Pagrindinis bičiuolijos pokylio valgis, žinoma, buvo medus. Medaus visi vaišių dalyviai turėjo iki soties prisivalgyti; taip pat jo duota ir netikėtiems svečiams („Jegut įjėji šviežus žmuogus par iemima, turi douti valgyti keik nuor. Je nadoudi, praded nykti bitis“ – LTR 4868/272). Bičiuoliai privalėjo valgyti medų kartu, „iš vieno bliūdo“ – netgi jei priklausytų skirtingiems socialiniams sluoksniams. Tai byloja pasakojimas iš Tverečiaus:

Kadai kunigas Burba, Tverečiaus klebonas, labai pykosi su Krištapu Blažiu. Kaip nelaimėi, kunigo bitės išspietė ir atskrido Blažio, neprieteliaus, avilin. Kunigui <...> reikia

19 *Bičiuolija* medkopis vadinamas šiaurės rytų Lietuvoje; bičiuoliai ten vadinti *bičiuoliais*. Skirtinguose regionuose bičiuolystės ryšiais susijusių žmonių pavadinimai skyrėsi: Žemaitijoje ir Suvalkijoje jie vadinti *bičiuoliais*, vidurio ir šiaurės Lietuvoje – *bitininkais*, Kaišiadorių, Širvintų, Vilniaus, Molėtų apylinkėse – *bitnikais*, *bitninkais*, Dzūkijoje – *sėbrais*, Švenčionių ir Zarasų rajonų rytinėje dalyje – *pusininkais* (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 141).

20 Kadangi žodis *bičiuolija* yra daugiareikšmis, straipsnyje jis rašomas skirtingai. Kai jis reiškia bičiuoliją kaip bičiuolių bendruomenę, rašoma *bičiuolija*, tačiau kai taip vadinamas bičiuolių susiejimas su pokyliu, t. y. bičiuolių šventė, rašoma *Bičiuolija* (kaip įprasta rašyti švenčių pavadinimus, pvz., Žolinė, Kūčios ir pan.). Senajame lietuvių švenčių kalendoriuje buvo švenčiamos ir pasikartojančios šventės, pavyzdžiui, mirusiųjų minėjimai, vadinami Diedais, arba Stalais, švęsti keturis–šešis kartus per metus. Didžiaja raide bus rašomas ir *Sambarių* šventės pavadinimas, skiriant jį nuo *sambarių* – alaus, daromo iš ūkininkų sunėšto salyklo dalių, ir sudėtinių vaišių.

taikytis, būti sėbrais, iš pirmo bliūdo kartu medus valgyt su mužiku. Jis jam davė 13 rub[lių], kad atiduotų bites, atsisakyt[ų] nuo sėbrystes. Blažys vis tiek neatsisako: nori būt kunigo sėbru, ir gana. O jeigu bites dovanotum, tai savo dalį dovanosi. Jeigu sėbrai būtų ir pyktųsi, visos jų bitės išmirtų. Nenorom kun[igas] Burba už bičių turėjo bučiuotis su mužiku priešininku, medų iš vieno bliūdo valgyt (LMD I 474/675).

Medaus valgymas apdainuotas Bičiuolijos dainose; viena iš šių retų dainų 1939 m. užrašyta Dusetų valsčiuje:

Skrida bite, tatato,
Per laukelį, tatato.

Ir nuslaide, tatato,
Žalian sodan, tatato.

Ir nuslaide, tatato,
Žalion grūšion, tatato.

Ir paėme, tatato,
Saldų medų, tatato.

Ir parneše, tatato,
Saldų medų, tatato.

Ir padėja, tatato,
Kiauruos koriuos, tatato.

Ir sukvieta, tatato,
Meilius svečius, tatato.

Ir suvalge, tatato,
Saldų medų, tatato. (SIS 304)

Ona Būgienė, pagiedojusi šią sutartinę, išmoktą iš savo senelės, pridūrė, kad ji buvo dainuojama Bičiuolijos metu valgant medų:

Bičiuolijos daina. Kai išima medų, susiprašo kaimynus, gimines. Medų atnešdavo su gelda, loviuosna, taip vad[inamoj] rūstinė (rūstinė – išskaptuotas indas iš drūto medžio). Medų valgydavo su koriais. Bičiuolija tik medui. Valgydavo svečiuose ne tik medų, bet ir sviestą, sūrį, mėsą. Medų būtinai (SIS 1:756).

Ši daina, lydima reikšmingo prierišo apie šventines vaišes, nėra vienintelė, mėnanti Bičiuoliją. Kitoje, užrašytoje 1940 m., irgi apdainuojamas medus ir bitės: „Saldus gardus medutis Tos mažytės bitutės. Tylia tylia bitelė, Tylia tylia bitelė. Mūsų bitės kai telyčios, Bitinukai po ūlyčias <...> Nešė korius rezginės, Krovė galą daržinės. Kai praimsim daržiniukę, Gersme saldžią arielkiukę“ (LTR 2371/32; LTRF pl. 1309/1). Anot dainininkės Antaninos Karpinės (kilusios iš Gaižaušiškės dvaro, Ariogalos vls.), ši daina dainuota, „kai bites kopinėja, kai suvažiuoja bičiuoliai. Medų valgo ir tada dainuoja. Jeigu bičiuoliai nesutinka, pykstasi, tai bitės pas juos negyvena arba jos koriuose po apačia padaro liežuvius (sausus, dykus korius). Tai pas katrą randa tokius liežuvius, tai jau žino, kad tie bičiuoliai pyksta ant jo, tai jis, atvažiavęs ant baliaus, iškalba jiems (kada pasigeria)“: A. Karpinės padainuota daina *Lietuvių liaudies dainyno kataloge* priskirta vaišių dainų tipui „Mūsų bitės kaip telyčios“ (Vš 282, 32 var., žr. LLDK 8: 140²¹). Kadaise ji buvo paplitusi visoje Lietuvoje, nors XX a. pradžioje sparčiai nyko – 1875 m. Nikodemo Baukaus–Vencakavičiaus tautosakos rankraštyje prie šios dainos jau randame prierišą: „Šito išėjus iš mados“ (LTR 808/128). Kai kurie dainos variantai supaprastėję, kupini buitinių ir humoristinių motyvų, o kiti, ypač dainuoti kaip sutartinės, liko mažiau paliesti laiko ir išsaugojo ryškesnius mitinius vaizdinius:

Buvo bitės kai telyčios
Geruosiuos meteliuos.

O bičiuikai kai teliukai
Geruosiuos meteliuos.

Kaip nuo bičių vilnas kirpo
Geruosiuos meteliuos.

O iš vaško pečių dirbo
Geruosiuos meteliuos.

Nešė medų rezginėse
Geruosiuos meteliuos.

Krovė korius daržinėse
Geruosiuos meteliuos. (SIS 312)

.....
21 Dėkoju kolegei Vitai Ivanauskaitei–Šeibutienei, leidusiai pasinaudoti rengiamo *Lietuvių liaudies dainyno* vaišių dainų tomo rankraščiu.

Milžiniškų bičių, gausaus medaus ir nepaprastai gerų metų mitinis vaizdas yra ne kas kita, kaip bitininkų siekio gausinti medų išraiška. Šis tikslas ir kai kurie poetiniai vaizdiniai aiškiai rodo, dainą kilus iš Bičiuolijos. Joje kalbama apie korių prapjovimą ir medaus dalijimą; „Pjoviau korį, kadujo, Prispaudė koją, kadujo. Pjoviau antrą, kadujo, Prispaudė ranką, kadujo“ (SIS 310); „Taip privargo bitnikėlis, Sėdo pailsėti Ir galvojo, ir galvojo, Kur tą medų dėti. Besėdėdams jis užsnūdo Ir ėmė sapnuoti, Kad atėjo kaimynėliai, Neš medaus jiems duoti. Nešdams medų jis į stalą Linksmi uždainavo, Ir atbudo bitnikėlis Nuo dainelės savo“ (LTR 5141/36). Įpinamas ir meškos, kopiančios į medį, motyvas: „Augo bitės... Kaip telyčios... A tie bitynai... Kaip veršynai... Nešė medų... Rezginėmis... Siūvė korius... Daržinėse... Gyrėsi meška... Kad lips eglėn... Be šakelių... Nesigirk, meškela, Neįlipsi medin...“ (SIS 306). Meška, kartais vaizdingai vadinta *bičiulienė*, buvo pagrindinė bitininkų varžovė dėl bičių į dreves sunėšto medaus; per bičkopį į drevelį kopiantis bitininkas ir į medį besikabarojanti meška turi tą patį tikslą (Vaitkevičienė 2015: 55).

Greta medaus ir bičių apdainavimo dainos suteikia žinių ir apie Bičiuolijos gėrimus, kurių pagrindinis – midus, plg.: „Ant bitkopio atvažiavęs, midaus gert nenor, medaus nevalgo“ (LKŽe: bitkopis). Dainose minima „medaus daržinė“ – Bičiuolijos gėrimų išteklius, plg.: „Kai praisims daržiniukį, Gersim saldžių arielkiukį, Gersim ir giedosim, Ir susiedam duosim“ (LTR 2349/81). Kad *giedota* buvo „geriant saldžią arielką“, patvirtina ir etnografija. N. Baukus-Venckavičius prie sutartinės „Kadu buvo, kadu jau, geri metai, kadu jau“ pridūrė pastabą: „Daina dainuodavasi per banketus, geriant su šaukštais iš bliūda virintą, mieštą (su medum) arielką“ (LTR 808/128). Ypatingas su medumi *mieštos arielkos* gėrimas iš bendro dubens su šaukštais pažįstamas iš krikštytųjų, vestuvių ir laidotuvių papročių (Greimas 1990: 279–280; Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995: 452) ir liudija apeiginį tokio gėrimo pobūdį. Šis gėrimas – vėlyvas midaus pakaitalas, atsiradęs degtinei išstūmus midų, kitaip dar vadintas *medokine*²² ir *mieštine arielka* (plg.: „Aš pasimiežšiu arielkos miežtinės“ – NS 1106), o kartais ir *midumi* (Dulaitienė-Glemžaitė 1958: 139). Savita tokios miežtinės arielkos rūšis buvo *krupnikas* – populiarus bičkopio gėrimas, į kurio receptūrą, be degtinės ir medaus, dar įėjo prieskoniai (kvapieji pipirai, gvazdikėliai, imbieras, cinamonas, muškatas ar kiti).

Bičiuolijos gėrimais pasirūpindavo šeimininkas, taip pat „po buteliuką atsinešdavo bičiuliai“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 147–148). Kai kur bičkopiu darytas ir alus (plg.: „Apsižiūrėk, ar turi salyklo, kad darysi bičkopį *Sro*“ – LKŽe: bičkopis). Bičkopio pokylis buvo tokia didelė puota, kad XIX a. pabaigoje net nuogaštauta

22 „– Gal su medum kokią užpiltinę darydavo? – Pripilia arielkos – tai medokinė būdavo. Arielkos užpila ant medaus, tai ana gi saldi. – Ar daug medaus reikia dėt? – <...> Kiek soviestis... tai puslitrį, tai daugiau. Tai tįsias.“ (Pasakojo Ona Lukšienė-Palikšaitė, Alekso, gyv. Antanų k., Adutiškio sen., Švenčionių r. sav. Užrašė Daiva Vaitkevičienė ir Giedrė Šmitienė 2010 m. LTRF cd 447/1).

dėl bičių būklės po tokių švenčių. Rusijos geografų draugijos anketoje iš Pušaloto valsčiaus (Panevėžio aps.) rašoma, kad bičiuliai, susirinkę apžiūrėti bičių, taip atsiduodavo linksmybėms ir girtavimui, kad net per daug apipjaustydavo korius ir atimdavo galimybę bitėms išgyventi²³.

Didelis į Bičiuoliją sukviečiamų žmonių būrys ir susiformavusi Bičiuolijos dainų tradicija rodo, kad tai buvusios svarbios bitininkų bendrijų (bičiuolijų) šventės. Tačiau bičiuliai burdavosi ir kitomis progomis. Pavyzdžiui, „kiekvieną pavasarį bičiuliai rinkdavosi pas vienas kitą „bičių pašluostyti“; t. y. po žiemos patikrinti avilio padėties“ (LEB: 148; LKŽe: pašluostyti). Bičių pašluostymas neapsieidavo be vaišių ir medaus dalijimo: „Pirmą kartą pavasarį žiūrint bites, pakviečiami kaimynai ir jie degtine ar alumi pavaišinami. Rudeniop, kada medų kopia, bitininkas nuneša ir kaimynams“; „Jei nori, kad bitės neštų daug medaus, tai avilį išvalius ir po to užėjus pirmam pakeleiviui ar ubagui, duok medaus pakaštavoti, tuomet jo visada turėsi, o jei gailėsi duoti kitam, tai bitės ir tau gailės“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 148, 161). Simonas Daukantas *Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* bičkopį vadina *bičių pašluostymu*: „rudeni, bites pašluosčius, midų ar alų padarius, ragino ir vaišino gaspadorius savo šeimyną, kuri vaišė vadinos koštuvėmis“ (Daukantas 1976: 549). S. Daukanto žinia leidžia susieti dvi bičiuolijos šventes – pavasarinę *bičių pašluostymą* ir rudeninį bičkopį; čia galima pridurti, kad drevininkai dreves atidarydavo du kartus per metus – pavasarį valydami ir rudenį kopinėdami. Pavasarį, valant dreves, „su lapuočių šakų ar paparčių šakų šluotele dugnas buvo išvalomas, pašalinamos šiukšlės ir negyvos bitės“, o rudenį, išpjaunant iš drevių apatinius korius, į jų vietą buvo pridėdama sausų paparčių ar šieno, kad bitėms būtų šilčiau (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 43). Ir pavasarį, ir rudenį buvo keliamos vaišės ir dalijamas medus.

S. Daukantas bičkopį vadina *koštuvėmis*. Šis žodis etnografiniuose tekstuose paprastai iškyla kalbant apie alaus darymą ir šviežio alaus ragavimą košiant ir iš kubilio pilstant į statines. Į alaus koštuves buvo kviečiami kaimynai, bendruomenės nariai (Vaitekūnas 1998: 78). Tačiau S. Daukantas *koštuvėmis* vadina bičkopį; tai patvirtina ir žodynas: „Koštuvės esti po bičkuopiui VI“; „Šiandie pas mus bitis kopinėjo – koštuvės Nm“; „Šiandien koštuvės – medaus prisivalgėm Skdv“ (LKŽe: koštuvės).

Koštuvėse, vykstančiose bičkopio metu, reikia ieškoti ne alaus, o midaus gamtinimo pėdsakų. Taip manyti skatina bitininkų pasakojimai ir bitininkystės knygelės, liudijančios midaus gaminimą iš šviežių korių. L. Piškinaitė-Kazlauskienė užsimeina, kad bitininkai, iš korių išspaudę medų, jų likučius užpildavo vandeniu; „palaičius 1–2 paras, šį saldų vandenį buvo skanu gerti“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 75). Veronika Kryževičienė (g. 1904 m., gyv. Pakruojo r., Rimdžiūnų k.) iš korių

23 Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fondas F 34-GD 115/1, p. 1.

gamino „medinį alų“²⁴. Latvijoje toks „nestiprus alkoholinis gėrimas, padarytas iš dalinai išspaustų ar pilnų bičių korių“, buvo vadinamas miestiniu (*miestīņš*) (LLVV: *miestīņš*) ir buvo gana stiprus (Dumpe 2001: 112). Midaus gaminimą iš korių ir medaus rekomendavo Danieliaus Gotlibo Zetegasto lietuvių kalba išleistos *Naudingos bičių knygelės* (Zetegastas 1801: 149–151).

Visa tai leidžia spėti, kad medkopis, arba *bičiulija*, apėmė ne tik medaus kopinėjimą ir po jo vykusias vaišes, bet galbūt ir šviežio midaus užraugimą. Tikėtina, kad rudeninio pokylio metu bičiuliai rengė šviežiai rūgusio midaus koštuves ir ragavo midų, kuris toliau rūgo statinėse. Du midaus rauginimo etapus nurodo D. G. Zetegasto bičių knygelė; joje rašoma, kad pirminis atviras rūgimas vyksta šiltoje patalpoje apie parą laiko, uždengus *bosą* (kubilą) drobule, o antrasis trunka 12–14 dienų, midų perpylus į statines ir pastačius į kamara (ten pat: 151). Tad midaus koštuvės, ženklinančios tarpinį midaus rūgimo etapą, nesunkiai gali būti įrašytos į Bičiuolijos eigą.

Be dviejų pagrindinių švenčių – bičkopio ir *bičių pašluostymo*, bičiuolių pokyliai galėjo vykti ir spietimo metu, nes spiečiai buvo gaudomi bičiuoliams vienas kitam talkinant, plg.: „Spietimo dieną bitininkas su savo šeima, dažnai pasikvietęs dar ir kokį bičiuolį, budi netoli avilio“ (Petrulis 1970: 161). Drevininkai, turėję bites miškuose, joms spiečiant kuriam laikui apsistodavo miške²⁵. Kadangi dalis bičių buvo bičiuolinės, o pagautais spiečiais vėlgi buvo dalijamasi tarp bičiuolių, nesunku numanyti, jog be vaišių neapsieita.

Kita vertus, su bitininkyste sietinos kai kurios kalendorinės šventės, kurių metu aukotas medus, vaškas ir atliktos tam tikros apeigos dėl bičių. Pavyzdžiui, per Kūčias bitininkai belsdavo į avilius ir „žadindavo bites“, per Kalėdas ir Užgavėnes vežiojo „bičių spiečius“ (į kubilą susodintus ir užiančius kaip bitės vaikus), per Jonines bityne kabindavo ažuolų vainikus (Piškinaitė–Kazlauskienė 1995: 132–133; BILKŠ: 42, 75). Velykų ir Kalėdų dienomis bitininkai Bažnyčia ar elgetoms aukojo medų, per Grabnyčias – vaškinės žvakes, kurių liejimas irgi buvo bičiuolių bendras darbas (Končius 1996: 241). Per Gandrines (kovo 25 d.), kurios laikytos bičių darbo pradžia, buvo keliami inkilai spiečiams; šią dieną, beje, vaišintasi ir krupniku

24 Pateikė Ugnė Vaineikienė–Pleišytė, g. 1967, gyv. Joniškyje. Užrašė Daiva Vaitkevičienė ir Vykintas Vaitkevičius 2015 m. Nors iš pavadinimo *medinis alus* atrodo, kad tai alus, o ne midus, tačiau nupasakotas gamybos būdas leidžia manyti, kad tai buvo medaus gėrimas; V. Kryževičienė ant korių užpildavo šilto vandens, palaikydavo ir nukošdavo. Paskui užpildavo dar kartą. Skystis (misa) turėjęs būti gana saldus. Tada į drungną skystį įdėdavo apynių, mielių ir leisdavo rūgti. Misos nevirdavo. „Medinio alus“ stiprumas buvo toks, kad „vienos stiklinės mažai, o nuo dviejų apsuka galvą“. Iš Veronikos „medinį alų“ išmoko daryti Zinaida Veronika Kalinauskienė (g. 1938 m., gyv. Joniškyje).

25 „Spietimosi metu, pasikinkęs arkliuką ir į vežimėlį įsidėjęs kubilaitį, įrankius, bitininkas kur nuošalioje vietoje pralaukdavęs net kelias dienas“ (Petrulis 1970: 154).

(Jucevičius 1959: 227). Visa tai rodo, kad Bičiuolijos – bičiuolių susitikimai bei pokyliai – neapsiribojo tik medkopiu, o gyvavo kaip metinis švenčių ciklas, atliepian-tis bičių gyvenimo ir bitininkystės darbų sezoniškumą, panašiai kaip žemdirbystės kalendorius ir žemės darbus lydinti šventės.

3. BITININKAI, ŽEMDIRBIAI IR KARIAI

3.1. BITYNAI IR DIRVOS

Bičiuolijos – bičiuolių bendrijos ir jų pokyliai atskleidžia svarbų socialinį vaidmenį, tenkantį bitininkystei. Tai leidžia lengviau suprasti didelę bitynams teikiamą reikš-mę istoriniuose dokumentuose, kuriuose jie gretinami su dirbama žeme. 1416 m. Žemaitijos bajorų skunde Vakarų Europos valdovams kaip pagrindinės vertybės nurodomos *žemės valdos* ir *bitynai*:

Patys mūsų valdytojai, vokiečių ordino broliai iš Prūsijos, po to kai ėmė valdyti mūsų žemę <...>, ėmė mus spausti – pradžioje pamažu, vėliau kaskart smarkiau, – nutraukinėti mūsų darbus, kuriuos buvome įpratę dirbti savo naudai, savintis mūsų tėvonijų *valdas*, kurias turėjom nuo savo tėvų, senelių ir prosenelių, ir grobti jas savo naudai, o mūsų pelną mažinti, atimdami iš mūsų *visus bitynus* ir kitus mūsų pragyvenimo šaltinius (LIŠ 1: 65).

Laukai ir bitynai lygia greta buvo minėti ir kitu panašiu atveju, kai vokiečių ordi-no broliai juos atėmė iš Autinės latgalių. Henrikas Latvís *Kronikoje* pasakoja apie latgalių skundą 1212 m., kad Vendeno (Cėsių) broliai atėmė jų dirbamus laukus ir drevinius medžius. Drevynai latgaliams buvo gražinti, tačiau žemės buvo paliktos vokiečiams (Feldhūns, Mugurėvičs 1993: 173, 181).

Žemė ir drevynai buvo ne tik svarbūs grūdų ir medaus ūkiniai ištekliai, bet ir pagrindinių šventinių gėrimų – alaus ir midaus šaltinis. Dėl to jų nusavinimas neiš-vengiamai turėjo paliesti ne tik žemdirbystės ir bitininkystės ūkį, bet ir visuomenės gyvenimą. Socialiniu požiūriu tarp žemdirbystės ir bitininkystės (grūdų ir medaus, alaus ir midaus) yra akivaizdus panašumas: tiek midaus gėrimas ir medaus vaisės palaikė *bičiuolijų* bendrystės ryšius, tiek *žemdirbių* bendruomenę siejo sezoniniai alaus pokyliai, vadinami *Sambariais*. Sambariai – tai kelis kartus per metus rengtos šventės, kurioms visi kaimo ūkininkai bendrai sudėdavo po salyklo dalį ir darydavo *sambarinį* alų (Šaknys 2000; BRMŠ 2: 643, 645; BRMŠ 4: 25, 144). Sambarių pa-vadinimą mini ir XVI–XVII a. istoriniai šaltiniai, ir XX a. etnografiniai liudijimai iš šiaurės Lietuvos, kur naminio alaus darymas išliko iki mūsų dienų. Laikui bėgant šventė keitė savo pavidalą, iš dalies susiliejo su Sekminėmis, tačiau istoriniai ir

etnografiniai duomenys aiškiai byloja, kad ji glaudžiai susijusi su javų vegetacijos ir lauko darbų ciklu. Pavasariniai Sambariai žymėjo vasarojaus sėjos pradžią ir pabaigą (Dundulienė 1963: 158–159), o rudeniniai vyko pradendant ar baigiant javapjūtę bei javų kūlimą (LEB: 547; SIS 2: 9–10; BRMŠ 2: 627; Pretorijus 2006: 511). Nors tyrinėtojai pirmiausia linę pabrėžti šios šventės bendruomeninį pobūdį (Jurginis 1976: 52; Šaknys 2000: 6), tačiau šaltiniuose matome aiškiai išreikštus ir religinius tikslus – Sambarių alaus pokyiais ūkininkai stengėsi užtikrinti gerą javų derlių ir apsaugoti pasėlius, taip pat padėkoti dievybėms už globą (BRMŠ 4: 25, 144; Pretorijus 2006: 511–513).

Lyginant Sambarius su Bičiuolija, išryškėja, kad javų augintojų ir bitininkų darbai bei šventės turi sezoninį pobūdį ir kai kuriais atvejais netgi sutampa. Pavasarinis „aruodų atidarymas“ ir „sėklos pravėdinimas“ vyko kovo 25 dieną – per *Blovieščius*, kitaip dar vadinamus Gandrinėmis (Greimas 1990: 478). Tai sutapo su bičių išskridimo iš avilio pradžia, tapatinta su Gandrinėmis: tądien buvo iškeliamos spietinės spiečiams viloti ir tikėta, kad „bitelės darbininkės išnešančios iš avilio pravėdinti žagrį, arba kodylą“ (Vyšniauskaitė 1993: 45; Piškinaitė–Kazlauskienė 1995: 128). Tuo tarpu derliaus nuėmimo nuo laukų pabaiga daugmaž atitinka rudeninį bičkopį.

Vis dėlto Sambarių ir Bičiuolijos švenčių tapatinti nereikėtų. Bičiuolija suburdamo skirtingose vietovėse gyvenančius bičiuolius, o į Sambarius rinkosi to paties arba kaimyninių kaimų ūkininkai. Sambariai atspindi šalimai gyvenančių, gretimuose laukuose sėjančių žemdirbių bendruomeniškumo modelį, ištakomis siekiantį bendruomeninę žemėnaudą – tai rodo paprotys gaminti bendrą alų, simboliškai sujungiantį viso kaimo laukus į vieną bendrą valdą. Bendruomeninė žemėnauda yra labai senas reiškinys²⁶; istorikai jį sieja su laikotarpiu iki asmeninio ūkio (alodo) atsiradimo laikų, o pastarasis, visuomenei individualėjant, atsirado apie XII–XIII a. (Petrauskas 2001a: 326). Vis dėlto perėjimas prie asmeninio ūkio nebuvo staigus ir galutinis, pavyzdžiui, kuršių žemėse armenimis verčiant miškus ir plečiant dirbamus laukus dykrose, nauji kaimai kurį laiką dar turėdavo bendrą žemės nuosavybę (Žulkus 2004: 72). Bendruomeninės nuosavybės liekanos kai kur išliko gana ilgai, antai *Sūduvių knygelė* aprašo XVI a. pradžios sūduvių žemdirbių pavasarinę apėigas, kurioms „alus perkamas paprastai iš bendro žemės sklypo: derlius, kurį tas žemės sklypas išaugina, parduodamas ir sumokama už alų“ (BRMŠ 2: 145–146). Iki XX a. išlikę Sambariai, be abejo, nebežymėjo žemės bendruomeninės nuosavybės, tačiau socialinėje ir religinėje plotmėje jie jungė viso kaimo dirbamus laukus į

26 Istoriniuose šaltiniuose paliudytu bendruomeninės žemėnaudos (*allmende*) baltų kraštuose pavyzdžiu gali būti lenkų kronikininko Galo Anonimo XII a. palikta žinia apie prūsus, kurie, pasak jo, paveldėdavo žemę traukdami burtus ir šitaip ją paskirstydami tarp bendruomenės narių (Ščavinskas 2013: 92). Panašiai galėjo būti paveldimas ir kitas turtas; tokį atvejį IX a. aprašė Wulfstanas, nurodęs, kad prūsai velionio turtą dalydavosi varžytuvių būdu (rengdami žirgų lenktynes) (BRMŠ 1: 168).

vientisą erdvę, o kaimo ūkininkus – į vieną bendruomenę. Šią bendruomenę, kitaip nei bičiulią, telkė ne bitės, o žemė ir joje išauginti grūdai, kuriuos subėrus į bendrą alaus kubilą ir per Sambarius kartu tą alų geriant buvo meldžiama palankių orų ir gero derliaus visiems kaimo laukams. Sambarių ir Bičiulių palyginimas leidžia labai aiškiai matyti, kad skirtumas tarp žemdirbių ir bitininkų išryškėja ne tik išteklių, veiklos, švenčių bei gaminamo gėrimo dimensijose, bet ir socialinėje organizacijoje: bičiulijos, skirtingai nei žemdirbių bendruomenės, jungė asmenis iš skirtingų vietovių ir išėjo už gyvenamosios teritorijos ribų. Drevėms esant ne gyvenamose teritorijose, o jas skiriančiose giriose, bičiulijos gyvavo kaip tarpteritoriniai socialiniai junginiai, draugiškumo ryšiais susaistantys skirtingų bendruomenių narius.

3.2. NUO BIČIULYSTĖS PRIE DIDUOMENĖS

Sambarinis alus, žemdirbių švenčių metu sujungdavęs juos į vieningą bendriją, laikytinas archaizmu, menančiu bendruomeninę žemėvaldą. Ne mažiau senas yra bičiulystės reiškinys. Faktas, jog bičiuliavimosi per bites apraiškos aptinkamos tik baltų gyventose žemėse²⁷, rodo, kad bičiulių, kaip ir žemdirbių bendruomenių, socialinis modelis yra susiformavęs dar gentiniu laikotarpiu. Susikūrus Lietuvos valstybei ir įsigalėjus luominei santvarkai, senieji bendruomeniniai modeliai pritaikė prie naujų struktūrų daugiau ar mažiau kisdami. Bičiulystės modelis, išlikęs tarp valstiečių, tam tikru mastu veikė ir aukštesnių socialinių sluoksnių gyvenime. Bitininkavimas ir bičiuliavimasis netapo vieno kurio luomo užsiėmimu: bitininkais buvo ne tik valstiečiai, bet ir kilmingieji bei miestiečiai; pavyzdžiui, istoriniai šaltiniai suteikia žinių apie nuo XIV a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje miestuose ir miesteliuose gyvavusias drevininkų brolijas, sudarytas iš miestiečių ir šlėktų ir aprėpusias įvairaus tikėjimo bitininkus (ЭБ: 84). Ši profesinė brolija, kaip ir kiti cechai, turėjo savo statutą, atributiką (vėliavą su bitėmis²⁸), nuolatinės sueigas, o karo atveju būrėsi po bendra vėliava (ЭБ: 84)²⁹.

27 „Spėjama, kad tikroji bičiulystė buvo būdinga baltams. Lietuvos valstybės plėtros ir užkariavimų laikotarpiu paprotys buvo perneštas į kai kurias rusėnų bendruomenes, kaip prievolė, o XV–XVI a. bičiulystė ir lietuviškose žemėse daug kur virto bičių turėjusio valstiečio prievole. Bet per XVI–XVII a. kai kuriose Lietuvos vietose bičiulystė išsaugojo ir senąją reikšmę“ (Saviščevas 2012).

28 Išlikusi istorinė Vilniaus drevininkų brolijos vėliava buvo saugoma Vilniaus Petro ir Povilo bažnyčioje (ЭБ: 84).

29 Miestuose ir miesteliuose gyvavusių *drevininkų brolijų* nereikėtų painioti su *midaus brolijomis* (rus. *медовые брауны*, lenk. *bractwa miodowe*); jos gyvavo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV–XVII a. ir jų nariai buvo vien tiktai stačiatikiai, tuo tarpu drevininkų draugijų nariais galėjo būti skirtingų religijų asmenys. Šias brolijas plačiai tyrinėjo istorikas Aivas Ragauskas (2010). Jo teigimu, midaus brolijos žinomos tik Rytų Europoje (daugiausia LDK). Iš šiuolaikinėje Lietuvoje esančių miestų, kuriuose veikė midaus brolijos, žinomas tik Vilnius, kur veikė keturios midaus

Kita vertus, bičiulystės santykiai leido peržengti luomų ribas. Kaip rodo istoriniai šaltiniai, bičiulystės ryšiais buvo susisaistę ne tik valstiečiai ar bajorai; bičiuliaudavosi ir skirtingų luomų žmonės: valstiečiai su bajorais, kunigaikščiai su amatininkais ir t. t. (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 140). Vis dėlto nehierarchinis bičiulių bendruomenės pobūdis, susidūręs su luomine santvarka, ėmė išsigimti įgydamas tokius pavidalus, kaip pusės medaus duoklė žemvaldžiui – drevininkų „bičiuliui“ per prievartą (Jablonskis 1979: 161–162). Reliktinio reiškiniu galima laikyti ir žemvaldžio arba jo patikėtinio dalyvavimą bičkopyje – nors jis dalyvaudavo Bičiuliojoje kartu su kitais bičiuoliais, tačiau jo tikslas – ne palaikyti draugystę, bet stebėti, kad ne mažiau kaip pusė medaus būtų atidalyta kaip duoklė (ten pat: 161; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 20–22).

Luominis laisvumas matyti ir Sambariuose. Iš XVI a. Žemaičių žemės teismų dokumentų, mininčių Sambarius dėl jų metu vykusių incidentų, paaiškėja, kad šiose šventėse dalyvaudavo ir valdoviniai žemininkai, ir „gerieji žmonės“, t. y. smulkieji bajorai ir pasiturintys valstiečiai³⁰ (BRMŠ 2: 643–645). Tai nestebina, nes Lietuvos valstybėje buvo nemaža luomų ribų nepaisymo pavyzdžių ir senesnių socialinių struktūrų relikto, pavyzdžiui, valstiečiai retkarčiais turėjo atlikti karinę prievolę, o bajorai savo ruožtu dar XVI a. pradžioje privalėjo reikalui esant taisyti pilis (Petrauskas 2011a: 326). Be to, valstiečiai XIV a. vis dar turėjo vyčiaus (priešo išvijimo) prievolę, nors tuo metu Lietuvos kariuomenė iš esmės jau buvo bajoriška (Baronas, Dubonis, Petrauskas 2011: 257).

Bičiulystės reiškinys yra įdomus ne tik tuo, kad jis peržengė luomų ribas, bet ir galimu socialiniu įnašu į politinės santvarkos raidą. Gentinėse baltų visuomenėse politinė vadystė ir karinė demokratija susiformavo XII–XIII a. pradžioje (Šnė 2005: 66; Ščavinskas 2013). Pasak Mariaus Ščavinsko, politinės vadystės steigtį

.....
 brolijos: profesinė Kailiadirbių brolija, socialinė Ponų brolija (vadovaujama stačiatikių burmistrų tarėjų), profesinė Pirklių odminių brolija ir teritorinė profesinė Rasų brolija. Tai pasauliečių organizacijos, nelaikytinos nei cechais, nei bažnytinėmis brolijomis. Midaus brolijos nariai rinkdavosi religinių švenčių, laidotuvių, mirusiųjų atminimų ir kitomis progomis. Brolijos švenčių metu (nuo trijų iki aštuonių kartų per metus) dvi tris dienas buvo geriamas nestiprus midus, kuris buvo pagaminamas prieš pat šventę. Tai nebuvo alkoholio mėgėjų klubų atitikmuo, nes midus labiau sietas su *sacrum*, o ne *profanum* sfera, kaip, tarkime, degtinė. Brolijos veiklai taip pat priklausė vaškinių žvakių aukojimas cerkvėms. Midaus brolijų ištakos kol kas nėra iširtos; midaus gėrimas per šventes ir vaško aukojimas leidžia kelti prielaidą, kad tai galėtų būti senesnių socialinių ir religinių struktūrų, susijusių su bitininkyste, palikimas.

- 30 1593 m. skunde Žemaičių žemės teismui sakoma, kad tų metų birželio 29 dieną, geriant bendrą Sambarių alų, žemininko Baltramiejaus Teodoraičio namuose buvo sumuštas žemininko Luko Kulautuvo tarnautojas. 1596 m. žemininkas Jonas Grigaitis Žemaičių žemės teismui skundėsi, kad birželio 30 dieną jis atvežęs pusę statinaitės alaus sau ir savo draugams į *Alkus*, esančius Ruosčių lauke prie Jaugilos upelio, „kur gerieji žmonės šventą dieną – sekmadienį – susieina“. Pradėjus gerti, ten dalyvavęs valdovinis žemininkas Juozapas Stanislovaitis jį išplūdo ir pagrobė statinaitę su alumi (BRMŠ 2: 642–645).

sąlygoja du socialiniai procesai. Viena vertus, iškilęs elitas turi užvaldyti laisvųjų bendruomenės narių žemės nuosavybę (jie paverčiami „ūkiniais vienetais“) – taip sukuriamas hierarchinis ryšys. Antra vertus, norint užvaldyti bendruomeninę nuosavybę, turi būti sukurti horizontalūs ryšiai tarp siekiančiųjų valdžios, todėl dalis laisvų asmenų susaistomi padarant juos „draugais“, istoriniuose šaltiniuose vadinamais *amicia* (Ščavinskas 2013: 91; Baronas, Dubonis, Petrauskas 2011: 314, 375). *Amicia* – tai kariauna, renkanti ir remianti politinį lyderį. Kuriant tokią *draugystės* (kitaip tariant, palaikymo, ištikimybės, partnerystės) ryšiais susietą bendriją, paranku pasiremti jau esamais socialinių ryšių modeliais. Žemdirbių bendruomenė, valdoma jos narių susirinkimo, nesuteikia galimybių pavieniams asmenims užvaldyti žemės kitų bendruomenės narių sąskaita, todėl tikėtina, kad „draugų“ sutelkimui galėjo pasitarnauti bičiulijos socialinis modelis. Kadangi bičiulijoje kiekvienas bičiulis įsipareigoja teikti pagalbą savo bičiuliams, susidaro platus tinklas, kuriame kiekvieną bičiulį porą jungia abipusiai įsipareigojimai, o šios poros tarsi bičių siūnami koriai susiaudžia į tankų socialinį audinį. Kadangi toks bendruomeninis tinklas remiasi asmenine ištikimybė pasirinktiems asmenims, o ne kaimynyste, jis yra lengvai plečiamas, įtraukiant naujus asmenis. Be to, galima pridurti, kad bitininkavimas, priešingai nei žemdirbystė, nereikalauja pastovaus gyvenimo būdo ir nuolatinės ūkio priežiūros, todėl jis taip nepririša prie namų. Visa tai lėmė gerokai judresnį bitininkų gyvenimo būdą, palyginti su žemdirbiais, ir leido lengviau įsitraukti į telkiamą kariauną (*amicia*). Papildomai čia galėjo prisidėti ir kiti straipsnyje nagrinėti bitininkų draugijų bruožai – bičiulijų vyriškas pobūdis, ryšys su medžio-kele, giminystės ryšiai per santuoką (svainystė) ir midaus pokyliai, kurių svarba palaikant ir sustiprinant partnerystės ryšius tarp *draugų* (kariauninkų) yra neabejotina (Šnė 2002: 357; Ščavinskas 2013: 95). A. J. Greimas, pirmasis iškėlęs mintį, jog iš bičiulių brolių galėjo formuotis kariauna, tai siejo su šeimos ūkio valdymo strategija: bitininkais dažniausiai tapdavo ne pirmagimiai, paveldintys žemę, o antrieji ar kiti jaunesnieji sūnūs. Anot A. J. Greimo, Vakarų Europoje viduramžiais tokie „atliekami sūnūs“ suvaidino svarbų vaidmenį kryžiaus karuose, Ispanijos atkariavime, Rytų Vokietijos kolonizacijoje, todėl „yra rimto pagrindo žiūrėti ir į mūsų bičiulijas, kaip į originalias lietuviškojo feodalizmo socialines formas: jų buvimas, išaiškinamas ir jaunų vyrų pertekliumi, ir tampriais draugystės ryšiais, palengvintų suprasti iki šiol dar neatsakytą istorijai statomą klausimą – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekspansijos, prasidėjusios pavieniais žygiais į Rytus ir pasibaigusios didžiulių teritorijų užkariavimu, priežastis ir priemonės“ (Greimas 1990: 265).

Kadangi bičiulijos ir bičiulių tarpusavio ryšiai rėmėsi lygiateisiškumu, o ne hierarchijos santykiais, būdingais feodaliniam siuzereno ir vasalo ryšiui, A. J. Greimo iškeltą prielaidą reikia koreguoti – karinių bičiulijų kūrimąsi paankstinti nukeliant jas į politinės vadystės formavimosi laikotarpį. Kaip tik tuo istoriniu laikotarpiu

kariauninkai savo padėties ir teisių atžvilgiu buvo lygūs jų iškeltam vadui ir jų santykiai rėmėsi partneryste, o ne lojalumu, kuris iškyla gerokai vėliau kaip ryšys tarp kunigaikščio ir *familia* (Ščavinskas 2013: 94–95). Tokie kariauninkų-draugų santykiai visiškai atitinka bičiuolių socialinio gyvavimo pamatą ir leidžia matyti analogiją tarp šių dviejų struktūrų.

Prielaida, jog baltų politinė vadystė formavosi bičiuolių bendruomenių pagrindu, leidžia atsakyti į klausimą, kodėl midus tapo svarbiausiu diduomenės gėrimu, telkiančiu valdantįjį elitą į vieningą karinę bendruomenę tarsi bičių šeimą: midus – tai valdančiųjų kilmės ženklas. Kita vertus, midaus ir bičių modelis yra universalesnis: midaus puotos buvo būdingos Šiaurės ir Vakarų Europos regionams, ypač germanams ir keltams (Enright 1996). Valdovo ir jo vasalų geriamas midus čia labai panašiu būdu vienijo juos į šeimai prilygintą karinę bendriją, kurią, tarsi bičių motina, vienijo karalienė, naujus valdovo „šeimos“ narius palaimindavusi su midaus taure (ten pat: 34). Galimas dalykas, kad bičių, bitininkų ir diduomenės ryšys išplaukia iš gerokai senesnių mitinių vaizdinių ir žiloje praeityje gyvavusių socialinių-religinių modelių, kurie, savo ruožtu, galėjo savaip skatinti bičiuolijos politinį kilimą baltų visuomenėje. O svaiginančių politinių kilimų ir kritimų šešėlyje šimtmečius gyvavo paprastų bitininkų midaus pokyliai, kuriuose jie, kaip bičių kopinėtojai ir tiesioginiai midaus gamintojai, kūrė ir palaikė žmonių „giminiavimąsi per bites“.

ŠALTINIAI

- BILKŠ – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Mintis, 1993.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996; t. 2: *XVI amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001; t. 3: *XVII amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; t. 4: *XVIII amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- ELMKF – Jurgis Elisonas. „Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje“; in: *Mūsų tautosaka*, t. 5, Kaunas, 1932, p. 3–231.
- JbLŽ – Konstantinas Jablonskis. *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, d. I: *Tekstai*, Kaunas: Lietuvos istorijos draugija, 1941.
- LDe – K. Barons, H. Visendorfs. *Latvju Dainas*, s. 1., Jelgavā, 1894; s. 2–6., Pēterburgā, 1903–1915, Krišjāņa Barona „Dainu skāpis“; prieiga per internetą: <http://www.dainuskapis.lv>.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, vyriausiasis redaktorius Vaclovas Biržiška, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954.
- LEB – *Lietuvių etnografijos bruožai*, redagavo Angelė Vyšniauskaitė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.
- LIŠ – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1: *Feodalinis laikotarpis*, atsakingas redaktorius Konstantinas Jablonskis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninė versija, t. I–XIX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–1999, prieiga per internetą: www.lkz.lt.

- LLDK – *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, t. 8: *Vaišių dainos*, parengė Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*, Rīga: Zinātne, 1972–1996, prieiga per internetą: <http://www.tezaurs.lv/llvv/>.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 1: *A–D*, sistemos autorius ir leidinio vadovas Kazys Grigas, parengė Kazys Grigas... [et al.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- LPT – *Latviešu pasakas un teikas*, s. 13., pēc A. Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt), Rīgā, 1936, p. 314.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.
- NS – *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje*, Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, [Helsinki:] Suomalainen Tiedeakatemia, [1911] (Ryga: H. Hempel ir Co.).
- PLS – *Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.)*, parengė Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001.
- SIS – *Sutartinės: daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, t. 1–3, sudarė ir paruošė Zenonas Slaviūnas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958–1959.
- SV – *Sužėistas vėjas: lietuvių liaudies mitologinės sakmės*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Vyturys, 1987.
- ПСРЛ – *Полное собрание русских летописей*, т. 32: *Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцурного*, Москва: Наука, 1975.
- ЭБ – *Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя*, Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1989.

LITERATŪRA

- Astrauskas Antanas 2008. *Per barzdą varvėjo: svaigiųjų gėrimų istorija Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos.
- Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas 2011. *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a. –1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius: Baltos lankos.
- Daukantas Simonas 1976. *Raštai*, t. 1, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, Vilnius: Vaga.
- Dulaitienė-Glemžaitė Elvyra 1958. *Kupiškėnų senovė: etnografija ir tautosaka*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Dumpe Linda 2001. *Alus tradicijas Latvijā*, Rīga: Latvijas vēstures institūts.
- Dundulienė Pranė 1963. *Žemdirbystė Lietuvoje: nuo seniausių laikų iki šių dienų*, Vilnius: Valstybinė politinės ir grožinės literatūros leidykla.
- Enright Michael J. 1996. *Lady with a Mead Cup: Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tene to the Viking Age*, Kill Lane, Blackrock: Four Courts Press.
- Feldhūns Ā., Mugarēvičs Ē. 1993. *Indriķa hronika = Heinrichs Līvāndiše Chronik*, no latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri, Rīga: Zinātne.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago: Mokslas–Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
- Greimas Algirdas Julius 1993. „Žvėrūna. Medeina“, *Baltos lankos*, Nr. 3, p. 77–111.
- Ivanauskas Tadas 1982. *Gamtininko užrašai*, Vilnius: Mokslas.
- Jablonskis Konstantinas 1979. *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius: Mokslas.
- Jucevičius Adomas Liudvikas 1959. *Raštai*, red. komisija: J. Lebedys, M. Lukšienė, Z. Slaviūnas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Jurginis Juozas 1962. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Jurginis Juozas 1976. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius: Mintis.
- Končius Ignas 1996. *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga.
- Kudirka Juozas 1993. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*, Vilnius: Vaga.
- Kursīte Janīna 1999. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, Rīga: Zinātne.
- Laužikas Rimvydas 2014. *Istorinė Lietuvos virtuvė: maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Briedis.
- Marburgietis Vyngandas 1999. *Naujoji Prūsijos kronika*, vertė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga.
- Marcinkevičienė Nijolė 2009. „Grybai, miško uogos – Džievo rasa“, *Šiaurės Atėnai*, Nr. 953, prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110116220759/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=953&kas=straipsnis&st_id=17003, [žiūrėta 2016-04-29].
- Niezabitawski Cyprionas Juzapas 1823. *Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias, senowias amžiose tikray daritu apety bytes*, o par kunigo Kluko kanauniko Kruszwickojo metuose 1780 Warszuwoje lenkiszky yszdrukawotas, yr diel lenku yszdotas, o dabar pirmo siki ant lezuwio Letuwiszky-Zemaytiszko, par kunigo Cypriono Juzapo Niezabitawski, kanauninko Minskojo, Prabaszcziu Welonos parguldytas, Wilniuje: drukarnioy ant uliczios Sto Jono [B. Neumanno spaustuvė], prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=993>, [žiūrėta 2016-03-01].
- Paulėkienė E. 1964. „Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 4, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 97–108.
- Petrauskas Rimvydas 2001a. „Luomai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, p. 320–328.
- Petrauskas Rimvydas 2001b. „Pareigybės“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, p. 454–463.
- Petrulis Juozas 1970. „Bitininkystė Varėnos rajone“, in: *Merkinė*, Vilnius: Vaga, p. 153–163.
- Petrulis Juozas 1971. „Bitininkystė“, in: *Dubingiai*, Vilnius: Vaga, p. 133–141.
- Piškinaitė-Kazlauskienė Laura 1995. *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Pretorijus Matas 2006. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubüche*, t. 3, sudarė Ingė Lukšaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Ragauskas Aivas 2010. „Midaus brolijos – Vilniaus stačiatikių kultūros fenomenas (XV a. vidurys–XVII a. vidurys)“, in: *Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*: [mokslo straipsnių rinkinys], Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, p. 229–241.
- Rowell Stephen Christopher 2005. „Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei“, *Lietuvos istorijos metraštis (2004 metai)*, Nr. 1, p. 25–56.
- Samalavičius Stasys 2011. *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, Vilnius: Edukologija.
- Saviščevas Eugenijus 2012. „Bičiuliai ir bičiulystė: apie bičių ir žmonių sugyvenimą XV–XVI a.“, *Orbis Lituaniae*: [interaktyvus dokumentas], prieiga per internetą: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/biciuliai-ir-biciulyste-apie-biciu-ir-zmoniu-sugyvenima-xv-xvi-a/>1301.
- Statkevičius Vladas 1992. *Šilalėškiai: darbai ir papročiai*, Vilnius: Mokslas.
- Šaknys Žilvytis 2000. „Sambariai“, *Žiemgala*, Nr. 1, p. 2–7.
- Šatrijos Ragana 1997. *Sename dvare*: apsakymai, apsakos, Vilnius: Vaga, prieiga per internetą: <http://antologija.lt/files/pdf/satrijos-ragana-sename-dvare.pdf>.
- Ščavinskas Marius 2013. “Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society in the Ninth to the 13th Centuries in the Context of the Socio-Political Structures of the Baltic Region”, *Archaeologia Baltica*, vol. 19, p. 82–101.
- Šešelgis Kazys 1987. „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, Nr. 21, p. 63–72.

- Šimėnas Valdemaras 1994. „Legenda apie Videvutį ir Brutenį (legendos šaltinių klausimu)“, in: *Prūsijos kultūra, (Senovės baltų kultūra)*, Vilnius: Academia, p. 18–63.
- Šnė Andris 2002. *Sabiedriba un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās*, Rīga: Intelekts.
- Šnė Andris 2005. “Understanding Power: On the Study of Late Prehistoric Social and Political Structures in Latvia”, in: *Interarchaologia*, vol. 1: *Culture and Material Culture*, edited by Valter Lang, Tartu–Riga–Vilnius, p. 53–70.
- Vaitekūnas Vincentas 1998. *Rinktiniai kraštotyros darbai*, Šiauliai: Šiauliai „Aušros“ muziejus.
- Vaitkevičienė Daiva 2015. „Ką kalba mielė, bačkoj būdama?..“ Apie meilę ir karą alaus mitologijoje“, *Liaudies kultūra*, Nr. 6 (165), p. 45–61.
- Vaitkevičienė Daiva, Vaitkevičius Vykintas 2001. „XIII a. Lietuvos valstybinės religijos broožai“, *Lietuvos archeologija*, t. 21, p. 311–334.
- Vasiliauskas Artūras 2001. „Antika ir sarmatizmas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, p. 13–31.
- Vyšniauskaitė Angelė 1993. *Mūsų metai ir šventės*, Kaunas: Šviesa.
- Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis.
- Zetegastas Danielius Gotlibas 1801. *Naudingos biczų knygeles: tai esti aiszkus pamokinnimas kaip per iszmintinq biczų kawojinq galli daug naudôs prisipelnitis. Wissiems bittelles mylintiems ant gero raszytos nū D. G. S.*, Prekulej: Drukawotes nū Ering bei Aberland, prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000494738>.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria 1937. „Folklor pszczelarzy, prawo zwyczajowe i werzenia z nim związane“, in: *Etnographica*, t. 1, Wilno: Nakładem koła etnologów Uniwersytetu Stefana Bato-regu, p. 23–30.
- Žulkus Vladas 2004. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje: monografija*, Vilnius: Versus aureus.
- Гуковский Константин 1896. „Пчеловодство въ Ковенской губернии“, in: *Памятная книжка Ковенской губернии на 1897 годъ*, отдел 2, Ковна: Въ типографіи Губернскаго Правленія, p. 134–150.
- Гура Александр 1997. *Символика животных в славянской народной традиции*, Москва: Индрик.

Mead in the Baltic Society: from Beekeepers to Nobility

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Summary

Although the living tradition of making mead and partaking of it has become extinct in Latvia and Lithuania in the course of the recent centuries, its traces can still be found in the historical, ethnographic and folklore sources. This tradition is particularly prominent in two cases: in the nobility feasts of the 15th–16th centuries and in the parties held by beekeepers in the 19th–20th centuries.

Mead used to play a significant social and political role in the life of nobility in the Grand Duchy of Lithuania: not only the ruler and the court, but also foreign leaders and diplomats arriving to make political and commercial contracts enjoyed it. The mead consumption indicated the social prestige of the nobles. Although following Christianization of Lithuania, wine grew increasingly frequent in the nobility's feasts, mead nevertheless preserved its firm position until the 16th century; even until the 17th century, it was still popular among the nobles.

Because of its social and political importance in the nobility's life, mead also entered the legendary tradition. The 16th century Renaissance historians (Erasmus Stella, Simon Grunau, Lucas David and others) describing the origins of the Prussians and Lithuanians, depict mead as the drink of the noble warriors. According to the legends, mead was an invention and the favored drink of the Cymbrian (Gotland) nobles arriving to Prussia and subsequently sharing it with the local Prussian nobility, thus legitimizing its equal status. The legendary Prussian king Widewuto established his Prussian kingdom following the pattern of the beehive and grouping the members of the society according to their occupation (fieldworkers, beekeepers, stockbreeders, etc.) To ensure the lasting peace in his kingdom, Widewuto introduced the public mead-drinking feasts.

However, not only the nobility, but also the commoners enjoyed drinking mead. Since procuring its main ingredient – honey – depends on the activity of the beekeepers, the author devotes special attention to their life style, social communication and festivities.

Until the 16th century, the hollow-tree beehives in the woods were much more common in Lithuania than the artificial ones kept in the homesteads; therefore, the trade of procuring honey had much in common with hunting, since both activities took place in the forest. Because of the wild nature and unpredictable behavior of bees, the beekeepers much as the hunters depended on luck and the deities in charge of good fortune, differing in this respect from husbandmen. On the other hand, beekeeping in the Baltic lands was more than just part of economy: it was a social phenomenon, binding the beekeepers together as friends. The beekeepers believed that keeping the bees single-handedly caused bad luck; therefore, one had to share both the beekeeping tasks and the procured honey with one or several partners in trade. The friendship ties established by the beekeepers united them into beekeeping communities (*bičiuolių*), the members of which tended to the bees together and at least twice a year (during the honey harvesting and in spring, when tending to the tree-hollows) arranged parties for their members (literally – friends, *bičuliai* in Lithuanian). During these parties, the beekeepers and their families enjoyed eating and offering honey and drinking mead together. These parties of beekeepers provided an alternative to those held by husbandmen, called *sambariai*, during which the whole village community drank beer made of the grain collected from all the farms.

The phenomenon of *bičulystė* (literally, friendship by means of beekeeping) is characteristic exclusively to the Balts, therefore it must have formed as early as the Baltic tribal period. In the 12th – the beginning of the 13th century, when the process of political integration gained momentum, the political leadership formed in the Baltic tribes, and the military nobility emerged. It is quite likely, that the social pattern of *bičulystė* was rather handy in this process. The communities of beekeepers, binding inhabitants of different villages by mutual trust, loyalty and cooperation, provided an ideal media to form the soldiery, i.e. friends in arms (*amicia*). The masculine character of these communities, their association with hunting and rituals of good fortune, the reinforcement of mutual connections by means of marriage, and the mead-drinking parties may serve as additional arguments in favor of this assumption.

The analysis allows us assuming that mead-drinking festivities arranged in Lithuania by members of different social layers have common roots in the ancient communities of beekeepers characteristic to the Balts. In the process of social differentiation and stratification, the social pattern of *bičulystė* found different use among the nobles and the peasants. Among the nobles, the mead-drinking feasts disappeared in the 17th century, while beekeeping peasants arranged their parties until the beginning of the 20th century.

Straipsnis parengtas pagal autorės pranešimą „Baltų visuomenės sluoksniai mitologijos veidrodyje“; skaitytą 2015 m. kovo 14–15 d. Užutrakyje vykusiame VIII Prigimtinės kultūros seminare „Žmogus, šeima, bendruomenė“.